

Retourmigratie van hoogopgeleiden uit Twente

Een onderzoek naar de intentie van hoogopgeleiden, opgegroeid in Twente en woonachtig buiten de regio, om terug te verhuizen.

Wouter Gaastra (S2363151)

Masterthesis: Economische Geografie

Begeleider: dr. V.A. Venhorst

Tweede beoordelaar: prof. dr. J. van Dijk

18-08-2017 (definitieve versie)

rijksuniversiteit
groningen

faculteit ruimtelijke
wetenschappen

Samenvatting

Aanleiding: Twente heeft te maken met een groot aantal hoogopgeleiden die uit de regio verhuizen om elders te gaan studeren of werken. Tegelijkertijd is de aanwezigheid van hoogopgeleiden belangrijk voor een sterke regionale concurrentiepositie en een regionale dynamiek. **Doelstelling:** het doel van dit onderzoek is om te onderzoeken in hoeverre hoogopgeleiden, opgegroeid in Twente en woonachtig buiten de regio, de intentie hebben om terug te verhuizen. Om hier meer inzicht in te krijgen ligt een focus op de factoren die van invloed zijn op de afweging om wel of niet terug te verhuizen naar Twente. **Methode:** om dit te onderzoeken is gebruik gemaakt van de kwantitatieve onderzoeksmethode enquêtes. Een online vragenlijst is via een sneeuwbal methode verspreid via het sociale platform Facebook en het zakelijke netwerk LinkedIn. De uitkomsten van de 337 respondenten op de enquête zijn geanalyseerd met beschrijvende en toetsende statistiek. **Resultaten:** uit de resultaten blijkt dat 23,5% van de hoogopgeleiden de intentie heeft om (op korte of lange termijn) terug te verhuizen naar Twente, 52,7% van de hoogopgeleiden is niet van plan om terug te verhuizen naar Twente en 23,8% van de hoogopgeleiden weet het nog niet. Er is een significant verband gevonden voor de persoonlijke factoren 'burgerlijke staat', 'occupatie', 'ouders afkomstig uit Twente' en voor de locatiefactor 'nabijheid van familie'. Deze factoren zijn van invloed op de 'intentie terugverhuizen naar Twente'. 'Nabijheid van familie' (80,7%), 'nabijheid van vrienden' (58,2%), 'leefomgeving' (54,9%) en 'verbondenheid met regio' (43,6%) zijn de belangrijkste factoren van invloed op de intentie om wel terug te verhuizen naar Twente. 'Arbeidsmarkt' (69,1%), 'ligging en bereikbaarheid' (64,4%) en 'cultuur- en recreatieaanbod' (39,2%) zijn de belangrijkste factoren van invloed op de intentie om niet terug te verhuizen naar Twente. **Conclusie:** slechts een klein deel van de hoogopgeleiden heeft de intentie om terug te verhuizen naar Twente.

Sleutelwoorden: retournigratie, hoogopgeleiden, Twente, sneeuwbal methode, regressie.

Voorwoord

De keuze voor het onderwerp van deze scriptie vormt een probleem waar Twente mee worstelt en waar ikzelf deel van uitmaak. Exact vijf jaar geleden verhuisde ik na het afronden van de middelbare school vanuit Twente naar Groningen. Daarvoor was ik er echter jaren van overtuigd dat ik zou gaan studeren in Enschede; waarom vertrekken uit een regio waar je het naar je zin hebt? Het liep toch iets anders en op het laatste moment besloot ik toch te kiezen voor Groningen. Hier werd de studie aangeboden waarvan ik verwachtte dat mijn passie er echt zou liggen: Sociale Geografie en Planologie. Over een andere stad heb ik eigenlijk nooit nagedacht; het was een logische stap met de grote stroom van Tukkers mee te gaan naar het noorden. In de eerste jaren van mijn studie keerde ik nog braaf ieder weekend terug naar huis in de veronderstelling dat ik zeker terug zou verhuizen zodra ik klaar zou zijn met studeren. Naarmate ik langer was vertrokken verschoof alles steeds meer naar Groningen en veranderde ook de overtuiging dat ik per se terug zou verhuizen. Ik voel nog altijd een grote verbondenheid met Twente en vanwege het grote netwerk van familie en vrienden zal ik er nog lang terug blijven komen. Voorlopig heb ik zelf niet de intentie om terug te verhuizen, maar goed onduidelijk is natuurlijk wat de toekomst zal brengen.

Met het afronden van deze masterscriptie komt er een einde aan mijn actieve studententijd in Groningen. Met veel voldoening kan ik terugkijken op een tijd waar ik ongelooflijk veel uit heb kunnen halen: studeren in een prachtige stad, het sluiten van nieuwe vriendschappen, de mogelijkheid tot gave extra-curriculaire activiteiten en het ontdekken van een grote passie voor reizen. In het bijzonder dank ik Viktor voor de kritische, maar vooral enthousiasmerende wijze waarop hij me door het proces van het schrijven van deze scriptie heeft geleid. Ook een dank voor eenieder op de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen die mij de kans heeft gegeven om binnen gave projecten (variërend van bestuurswerk tot student-assistentenschap) mee te mogen draaien en heeft geholpen om mezelf te ontwikkelen tot waar ik nu sta. Dion bedankt voor het voorzien van zeer nuttige feedback. Tenslotte wil ik familie en vrienden bedanken die zorgden voor de welkome afleiding tijdens het schrijven van deze scriptie.

Groningen, augustus 2017

Wouter Gaastra

Contact: woutergaastra@hotmail.com

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
Voorwoord	3
1. Inleiding	6
1.1. Aanleiding	6
1.2. Relevantie	7
1.2.1. <i>Wetenschappelijke relevantie</i>	7
1.2.2. <i>Maatschappelijke relevantie</i>	7
1.3. Probleemstelling	7
1.4. Opbouw van de thesis	8
2. Theoretisch kader	9
2.1. Retourmigratie	9
2.2. Retourmigratie van hoogopgeleiden	10
2.3. Roltrapmodel	11
2.4. Human capital-migratiemodel	13
2.5. Levensloopbenadering	14
2.5.1. <i>Levensfase van jeugd naar volwassenwording</i>	15
2.5.2. <i>Levensfase van settelen</i>	16
2.5.3. <i>Levensfase van naderen pensioensleeftijd</i>	16
2.6. Retourmigratiefactoren	16
2.6.1. <i>Persoonlijke factoren</i>	17
2.6.2. <i>Locatiefactoren</i>	18
2.7. Conceptueel model	18
2.8. Hypothesen	19
3. Twente	21
3.1. Onderzoeksgebied: Twente	21
3.2. Retourmigratie hoogopgeleiden in Twente	21
3.2.1. <i>Roltrapmodel</i>	21
3.2.2. <i>Human capital-migratiemodel</i>	22
3.2.3. <i>Levensloopbenadering</i>	22
3.2.4. <i>Retourmigratiefactoren</i>	23
4. Methodologie	24
4.1. Onderzoeksmethode	24
4.1.1. <i>Enquête</i>	24
4.1.2. <i>Vragenlijst</i>	24
4.2. Dataverzameling	26
4.3. Data-analyse	26
4.4. Ethiek	28
5. Resultaten	29
5.1. Respondenten	29
5.2. Migratiegedrag respondenten	30
5.2.1. <i>Verhuizen uit Twente</i>	30
5.2.2. <i>Bezoek aan Twente</i>	31
5.2.3. <i>Terugverhuizen naar Twente</i>	32
5.2.4. <i>Alternatieve woonplaats</i>	32

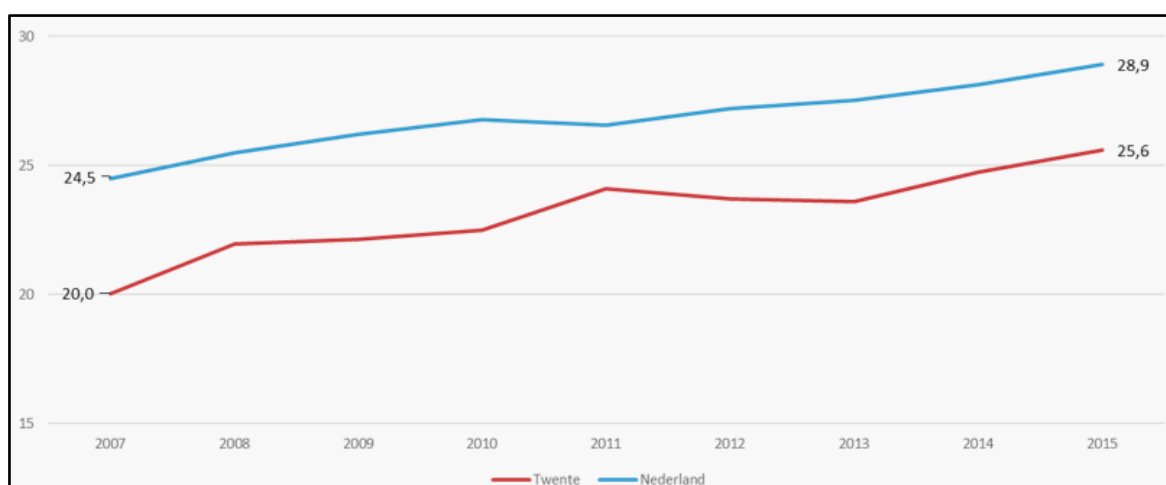
5.3.	Factoren van invloed op terugverhuizen	34
5.3.1.	<i>Persoonlijke en locatiefactoren van invloed op terugverhuizen</i>	34
5.3.2.	<i>Locatiefactoren van invloed op wel terugverhuizen</i>	37
5.3.3.	<i>Locatiefactoren van invloed op niet terugverhuizen</i>	38
5.4.	Factoren verbeteren om terugverhuizen aantrekkelijker te maken	39
6.	Discussie	42
6.1.	Onderzoeksmethode	42
6.2.	Dataverzameling	42
6.3.	Data-analyse	43
7.	Conclusies en aanbevelingen	44
7.1.	Conclusies	44
7.1.1.	<i>Persoonlijke factoren</i>	44
7.1.2.	<i>Locatiefactoren</i>	44
7.1.3.	<i>Verbeteren factoren</i>	45
7.1.4.	<i>Intentie terugverhuizen</i>	45
7.2.	Aanbevelingen	46
7.2.1.	<i>Wetenschappelijke aanbevelingen</i>	47
7.2.2.	<i>Maatschappelijke aanbevelingen</i>	47
Literatuurlijst		48
Bijlagen		52
Bijlage 1: Enquête retourmigratie hoogopgeleiden Twente		52
Bijlage 2: Overzicht herkomstgemeenten respondenten		60
Bijlage 3: Overzicht hoger onderwijsinstellingen respondenten		60
Bijlage 4: Overzichtskaart woonplaats respondenten		61

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Hospers (2015) beschrijft Twente als een regio die duidelijk herkenbaar en onderscheidend is door: symbolen (taal, vlag, tradities en merken), instituties (aparte bestuurlijke en maatschappelijke instanties) en bewoners die zich met de streek verbonden voelen (p. 15). Dit kenmerkt zich in een sterke honkvastheid van de bewoners. Sociaal-culturele factoren spelen hierbij een grote rol, de bewoners van Twente hebben een sterke *sense of place* (Hospers, 2015). Ondanks de sterke honkvastigheid van de bewoners heeft de Twente ook te maken met een grote uitstroom van hoogopgeleiden die naar buiten de regio verhuizen voor studie of werk (Hospers, 2010). Tegelijkertijd zijn er in Twente in sommige sectoren veel vacatures voor hoogopgeleiden waarvoor het moeilijk is om geschikt personeel te vinden (De Ondernemer, 2016). Twente is niet de enige Nederlandse regio waar deze problemen zich voordoen. In veel Nederlandse perifere gebieden is hetzelfde proces zichtbaar waarbij hoogopgeleiden uit de regio verhuizen om elders te studeren of werken (Hospers, 2010). Het zijn perifere regio's als Twente die economisch minder presteren dan de economische centra. Juist deze regio's hebben baat bij de aanwezigheid van hoogopgeleiden die zorgen voor een sterke regionale concurrentiepositie en bijdragen aan een regionale dynamiek (Coenen & Fikkers, 2008; Corcoran et al., 2010; R erat, 2013).

Twente streeft er via het samenwerkingsverband Twente Board naar om de regio op sociaaleconomisch gebied naar een hoger niveau te tillen (Twente Board, 2017). De hoofddoelstelling van het Twente Board (2017) is: *“Twente ontwikkelen tot een Europees toonaangevende technologische topregio waarbij vanuit de maatschappelijke opgaven toekomstbestendig economisch rendement behaald wordt. Deze ontwikkeling is gebaseerd op het transitiekarakter van de Twentse economie, maximaal gebruikmakend van de daaruit voortkomende kansen en waarbij de van oudsher bestaande achterstanden zijn verdwenen”*. Het aandeel hoogopgeleiden in Twente loopt echter achter bij de rest van Nederland (Twente Board, 2017). Daarom is het  en van de beleidsdoelstellingen van het Twente Board (2017) dat in 2020: *“Het aandeel 15-75 jarigen dat hoger is opgeleid, is groter of gelijk aan dat in heel Nederland”*. Het aandeel hoogopgeleiden in Twente, uitgedrukt in potentiële beroepsbevolking, is van 20% in 2007 gestegen naar 25,6% in 2015. Landelijk is dit aandeel gestegen van 24,5% tot 28,9%. Dit betekent dat er nog steeds een aanzienlijk verschil is, maar ook dat Twente zichtbaar bezig is om dit verschil te verkleinen (zie figuur 1) (Twente Board, 2017).

Figuur 1: Aandeel hoogopgeleiden (hbo/wo) van de potentiële beroepsbevolking 15-75 jaar in Nederland en Twente (2007-2015) (Twente Board, 2017).

Om het aandeel hoogopgeleiden in Twente te vergroten wordt er binnen de regio ingezet op het verhogen van het opleidingsniveau door scholing en wordt getracht om hoogopgeleiden vast te houden (Twente Board, 2017). Een andere manier om het aandeel hoogopgeleiden in Twente te vergroten is door hoogopgeleiden aan te trekken van buiten de regio. Hospers (2010) geeft echter aan dat het weinig succesvol is om hoogopgeleiden aan te trekken zonder een band met Twente. Er zou daarom gefocust moeten worden op hoogopgeleiden die een band met Twente hebben. In dit onderzoek wordt onderzocht in hoeverre deze groep van hoogopgeleiden die een band hebben met Twente, gedefinieerd als hoogopgeleiden opgegroeid in Twente en woonachtig buiten de regio, de intentie heeft om terug te verhuizen.

1.2 Relevantie

Dit onderzoek heeft zowel op wetenschappelijke als op maatschappelijke gebieden relevantie. Het draagt bij aan bestaande kennisontwikkeling en geeft praktische implicaties voor beleidsmakers.

1.2.1. Wetenschappelijke relevantie

Het theoretisch kader (hoofdstuk 2) zal de huidige stand van zaken van de wetenschappelijke kennis verder uitlichten. Algemeen kan er gesteld worden dat er veel onderzoek is gedaan naar retourmigratie tussen landen, voornamelijk van retourmigranten die vanuit een rijker land terugverhuizen naar een armer land. Er is aanzienlijk minder onderzoek gedaan naar retourmigratie binnen landen (Smeulders et al., 2009; Niedomysl & Amcoff, 2011). In onderzoek naar retourmigratie binnen landen wordt er überhaupt weinig aandacht besteed aan hoogopgeleiden (Rérat 2013; Rérat, 2014). Een belangrijke oorzaak hiervan is de beperkte hoeveelheid beschikbare data en de vele verschillende definities van retourmigratie in landen waar wel data beschikbaar is. Als gevolg hiervan is de literatuur op het gebied van retourmigratie gefragmenteerd (Niedomysl & Amcoff, 2011). Op basis van de hierboven gedane constatering richt dit onderzoek zich op een onderbelichte groep van retourmigratie binnen landen.

1.2.2. Maatschappelijke relevantie

In het kader van maatschappelijke relevantie is het interessant om retourmigratie van hoogopgeleiden, opgegroeid in Twente en woonachtig buiten de regio, te onderzoeken omdat het naast onderzoeksresultaten voor academici ook inzichten verschaft aan beleidsmakers. Onder beleidsmakers is er weinig bekend over wat hoogopgeleiden drijft en of het zinvol is om te proberen om deze groep terug te laten verhuizen naar Twente. Het onderzoek levert resultaten op die hier inzicht in geven en op basis waarvan beleidsmakers stappen kunnen ondernemen om het aandeel hoogopgeleiden in Twente te vergroten. Tevens kunnen de resultaten van dit onderzoek beleidsmakers in vergelijkbare perifere regio's inzicht bieden in wat deze groep drijft. Ook kan er gekeken worden of het zinvol is om te proberen om deze groep terug te laten verhuizen naar een dergelijke regio. Verder wordt hiermee het proces van kennisuitwisseling tussen vergelijkbare perifere regio's opgang geholpen worden.

1.3 Probleemstelling

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te verkrijgen in hoeverre hoogopgeleiden, opgegroeid in Twente en woonachtig buiten de regio, de intentie hebben om terug te verhuizen naar de regio. Om meer inzicht te verkrijgen in het migratiegedrag van hoogopgeleiden wordt onderzocht welke factoren hierop van invloed op zijn. Allereerst

wordt gekeken welke persoonlijke factoren van invloed zijn op de intentie om wel of niet terug te verhuizen naar Twente. Ten tweede wordt gekeken welke locatiefactoren van invloed zijn op de intentie om wel of niet terug te verhuizen naar Twente. Tenslotte zal worden gekeken hoe deze factoren kunnen worden verbeterd om Twente aantrekkelijker te maken voor hoogopgeleiden om naartoe terug te verhuizen.

Om dit te onderzoeken is de volgende hoofdvraag geformuleerd:

In hoeverre hebben hoogopgeleiden, opgegroeid in Twente en woonachtig buiten de regio, de intentie om terug te verhuizen?

Om deze vraag te beantwoorden zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

- *Welke persoonlijke factoren zijn van invloed op de intentie om terug te verhuizen naar Twente?*
- *Welke locatiefactoren zijn van invloed op de intentie om terug te verhuizen naar Twente?*
- *Hoe kunnen deze factoren worden verbeterd om Twente aantrekkelijker te maken voor hoogopgeleiden om naartoe terug te verhuizen?*

1.4 Opbouw van de thesis

In hoofdstuk 2 is een theoretisch kader uiteengezet dat bestaat uit de onderzochte literatuur, een conceptueel model en de opgestelde hypothesen. In hoofdstuk 3 wordt het conceptueel model op Twente toegepast. Vervolgens wordt in hoofdstuk 4 duidelijk wat de methodologie van het onderzoek is en zullen de resultaten worden besproken in hoofdstuk 5. Hoofdstuk 6 bevat een discussie over methodologie en resultaten. Vervolgens bevat hoofdstuk 7 conclusies op de hoofd- en deelvragen en wetenschappelijke en maatschappelijke aanbevelingen.

2 Theoretisch kader

2.1 Retourmigratie

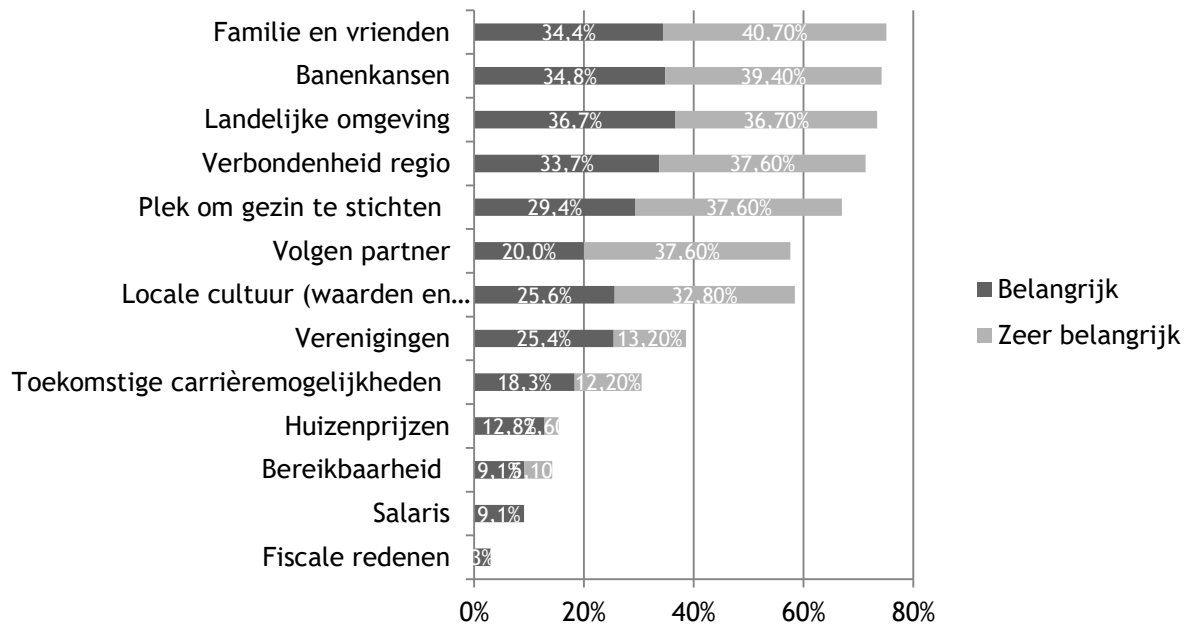
Retourmigranten vormen een bijzondere groep onder migranten. Een retourmigrant wordt in dit onderzoek gedefinieerd als: *‘Een migrant die terugverhuisd naar de regio van herkomst na een periode elders’* (Niedomsyl & Amcoff, 2010; Farell, 2012). Andersson (1897) onderscheidt twee groepen retourmigranten. De eerste groep omvat retourmigranten die vanwege falen elders terugverhuizen. De tweede groep omvat retourmigranten die terugverhuizen om de regio van herkomst te helpen ontwikkelen, of hier oud willen worden. Oftewel, retourmigranten kunnen worden onderverdeeld in groepen van zowel succesvolle als minder succesvolle terugverhuizers. Voor een deel van de retourmigranten geldt dat intenties anders uitpakken dan van tevoren was gepland, waar anderen daarentegen altijd de intentie hebben gehad om terug te verhuizen (Hunt, 2004). Uit onderzoek van Smeulders & Latten (2009) blijkt dat veel retourmigranten worden gekenmerkt door een hoger welvaartsniveau dan bij vertrek. Deels zijn dit studenten die afstuderen en een baan vinden, anderzijds zijn het oudere paren zonder kinderen. Succesvolle retourmigranten verhuizen vaak terug met nieuw: financieel, sociaal, cultureel en menselijk kapitaal. Hierdoor is deze groep vaak in staat om een baan te vinden of om via ondernemerschap nieuwe banen te creëren (Findlay et al., 2000).

Uit onderzoek van DaVanzo (1976) naar verschillen tussen retour- en niet-retourmigranten in de Verenigde Staten blijkt dat de kans op retourmigratie de kans op niet-retourmigratie overschrijdt. Indien een persoon eenmaal is verhuisd, zal deze eerder geneigd zijn nog een keer te verhuizen. Daarnaast is het zo dat personen bij een tweede interregionale verhuizing eerder geneigd zijn om terug te verhuizen naar de regio van herkomst dan te verhuizen binnen dezelfde regio of te verhuizen naar een derde regio. Voor niet-retourmigranten geldt dat deze groep onder invloed van verschillen in economische factoren tussen de regio van bestemming en de regio van herkomst geneigd zijn om te verhuizen naar de regio waar de opbrengst van migratie het hoogst zal zijn. Voor retourmigranten geldt dat deze groep minder gevoelig is voor economische factoren en zich eerder zal laten leiden door sociale en culturele factoren. Uit onderzoek van Niedomsyl & Amcoff (2010) naar verschillen tussen retour- en niet-retourmigranten in Zweden blijkt dat voor niet-retourmigranten geldt dat deze groep eerder geneigd zijn om te verhuizen vanwege de factor ‘onderwijsaanbod’. De factor ‘onderwijsaanbod’ heeft invloed omdat niet-retourmigranten in tegenstelling tot retourmigranten (die vaak terugverhuizen na het afronden van onderwijs elders) vaak verhuizen om elders onderwijs te volgen. Voor retourmigranten geldt dat deze groep eerder geneigd is om te verhuizen vanwege sociale, culturele en economische factoren. Economische factoren zijn van invloed omdat retourmigranten kunnen profiteren van een al aanwezig netwerk die de kansen op de arbeidsmarkt vergroten. Echter, als er wordt doorgevraagd dan blijken economische factoren minder belangrijk en zijn sociale en culturele factoren doorslaggevend. Het belang van sociale en culturele factoren bij retourmigratie blijkt eveneens uit vergelijkbare onderzoeken. Uit onderzoek van Dienel et al. (2006) naar retourmigranten in de Duitse regio Magdeburg blijkt dat voor 60% van de ondervraagden factoren gecategoriseerd als ‘privé’ (voornamelijk ‘familie’ en ‘heimwee’) doorslaggevend zijn en voor 30% van de ondervraagden factoren gecategoriseerd als ‘werkgerelateerd’. Een ander voorbeeld hiervan is onderzoek van Reichert (2001) naar retourmigranten in de Amerikaanse staat Montana. Uit dit onderzoek blijkt dat ‘familie’ (33%) de belangrijkste factor is, gevolgd door ‘werk’ (23%), ‘kwaliteit van leven’ en het ‘landelijke karakter’ (19%). Evenals uit onderzoek van Farell et al. (2012) naar retourmigranten in Ierland. Uit dit onderzoek blijkt dat de regio van herkomst wordt omschreven als: ‘veilig’, ‘hecht’, ‘gemeenschapsgevoel’ en een ‘geschikte plek om een gezin te stichten’.

2.2 Retourmigratie van hoogopgeleiden

Hoogopgeleiden vormen een bijzondere groep onder retourmigranten. Een hoogopgeleide wordt in dit onderzoek gedefinieerd als: *'Student of afgestudeerde met een diploma van een hbo- of wo-onderwijsinstelling in de leeftijd van 18-30 jaar'* (CBS, 2017b). Er is nog maar weinig onderzoek gedaan naar retourmigratie van hoogopgeleiden (Rérat 2013; Rérat, 2014). Over het algemeen is er de aanname dat hoogopgeleiden minder snel geneigd zijn om terug te verhuizen, hier is echter nog veel onzekerheid over (Mulder & Clark, 2002; Niedomsyl & Amcoff, 2010; Rérat, 2013). DaVanzo (1983) brengt retourmigratie van hoogopgeleiden in verband met de aanwezigheid van locatie specifiek kapitaal dat is opgedaan in de regio van herkomst. Vanuit deze gedachte wordt beargumenteerd dat retourmigratie meestal plaatsvindt nadat men nog maar kort is verhuisd. Aangezien er in het bestemmingsgebied nog maar weinig locatiespecifiek kapitaal is opgedaan, zal de aantrekkingskracht van de regio van herkomst groot zijn. Op basis hiervan wordt verwacht dat retourmigratie vaker voorkomt onder jongvolwassenen. Uit onderzoek van Thissen et al. (2010) blijkt echter dat dit voor hoogopgeleiden anders ligt. Hoogopgeleiden lijken steeds meer geneigd om zich los te maken van familie en de regio van herkomst. Als gevolg daarvan beginnen ze vaak onafhankelijk leven als individu in een grote stad (Thissen et al., 2010). Bjarnason & Thorlindsson (2006) beschrijven het identificeren met een gemeenschap als een persoonlijke keuze. Dit laat zien dat geboren zijn en opgroeien in een bepaalde gemeenschap of regio niet automatisch betekent dat men zich hiermee identificeert. Onder hoogopgeleiden geldt steeds vaker dat een plaats iets is waar men een korte tijd woont gedurende een bepaalde levensfase. Hoogopgeleiden voelen zich steeds meer kosmopoliet in plaats van duidelijk verbonden aan een plaats (Thissen et al., 2010).

Uit onderzoek van Rérat (2013) naar retourmigratie van hoogopgeleiden in het Zwitserse kanton Jura blijkt dat 40% van de hoogopgeleiden direct is terugverhuisd na het afronden van een studie buiten het kanton. Naar voren komt dat de beslissing tot retourmigratie van hoogopgeleiden vaak wordt genomen in de context van een veranderende levensfase. Uit het onderzoek van Rérat (2014) blijkt dat de kans op terugkeer is een stuk hoger is bij het hebben van één of meer kinderen; slechts een derde van de afgestudeerden zonder kinderen is teruggekeerd. Binding met de regio speelt een belangrijke rol: zo geldt dat als de ouders of de partner ook in de regio opgegroeid zijn, de kans op terugkeer groter is. Daarnaast is opleidingsniveau van invloed: hoe hoger iemand is opgeleid, hoe kleiner de kans dat degene terugverhuisd. Ook het opleidingsniveau van ouders of partner is van invloed: hoe hoger deze zijn opgeleid, hoe kleiner de kans dat degene terugverhuisd. Uit onderzoek van Rérat (2013) naar retourmigratie van hoogopgeleiden in het Zwitserse kanton Jura blijkt dat factoren voor retourmigratie van hoogopgeleiden een combinatie zijn van factoren in het persoonlijke leven ('sociale banden' en 'verbondenheid'), de 'arbeidsmarkt' en de 'leefomgeving' (zie figuur 2). Hoewel dit overeenkomt met de traditionele theorieën over interne retourmigratie, zijn motieven voor retourmigratie meer dan alleen strikt economisch. Banenkansen zijn duidelijk belangrijk in de beslissing om terug te verhuizen, minder waarde wordt echter gehecht aan financiële of economische overwegingen als carrièremogelijkheden en salaris. De echte doorslag om terug te verhuizen zijn voornamelijk sociale factoren: 'nabijheid van partner, familie en vrienden' en het 'gemeenschapsgevoel', maar ook culturele factoren: 'landelijke woonomgeving' en 'kwaliteit van leven'. Het idee dat hoogopgeleiden concessies doen in hun carrière om terug te kunnen verhuizen is onjuist; werkloosheid, een baan onder niveau of lange woon-werkafstanden zijn niet afwijkend in vergelijking met andere kantons. Wel werd enkele keren aangegeven dat er strategische keuzes zijn gemaakt in bijvoorbeeld studiekeuze, sector van werkgelegenheid of dagelijkse pendelen om terug te kunnen verhuizen.

Figuur 2: Factoren retourmigratie van hoogopgeleiden in Jura, Zwitserland (Rérat, 2013).

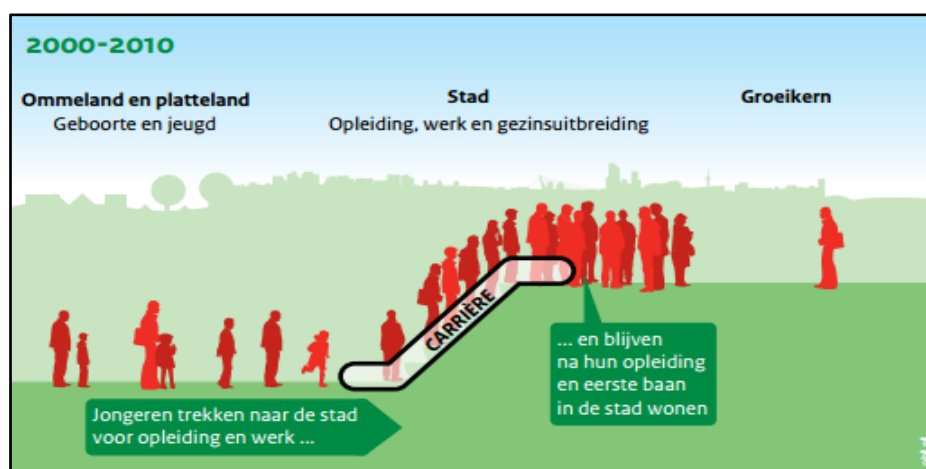
2.3 Roltrapmodel

Venhorst & Van Dijk (2010) beschrijven dat hoogopgeleiden een grote ruimtelijke mobiliteit hebben. Hoogopgeleiden zijn ruimtelijk mobieler dan laagopgeleiden. Ook zijn er verschillen tussen hoogopgeleiden: migratiestromen van hoogopgeleiden studierend of afkomstig van het hbo zijn over het algemeen meer op regionale schaal en migratiestromen van hoogopgeleiden studierend of afkomstig van het wo zijn over het algemeen meer op nationale schaal. Fielding (1992) gebruik het *roltrapmodel* (zie figuur 3) om migratiestromen van hoogopgeleiden te beschrijven. Hoogopgeleiden stappen op de roltrap als ze vanwege opleiding of werk van een kleine plaats naar een grote stad in de regio verhuizen. Met het afronden van een opleiding en het betreden van de arbeidsmarkt, stijgen hoogopgeleiden op de maatschappelijke ladder en vergroten zo hun menselijk kapitaal. Hoogopgeleiden maken carrière in de stad en blijven hier wonen of verhuizen door naar een andere stad. Vervolgens worden hoogopgeleiden ouder en welvarender en komen in een levensfase waar men zich wil settelen en verhuisd naar een suburbane plaats in de buurt van een grote stad. Dit kan ook plaatsvinden op oudere leeftijd wanneer men het wat rustiger aan wil doen en richting pensioensleeftijd gaat.

Figuur 3: Roltrapmodel migratiestromen hoogopgeleiden 1980-1990 (PBL, 2015).

Tordoir et al. (2015) en het PBL (2015) beschrijven dat het *roltrapmodel* ook opgaat voor migratiestromen van hoogopgeleiden in Nederland. De laatste decennia is echter te zien dat het steeds vaker voorkomt dat hoogopgeleiden vanwege een verbeterd stedelijk woon- en werkklimaat in de stad blijven wonen en niet naar suburbane plaats in de buurt van een grote stad verhuizen (zie figuur 4) (PBL, 2015). Er is een interstedelijk netwerk ontstaan van steden met een aantrekkelijk woon- en werkklimaat. Universiteitssteden zijn een belangrijke schakel voor hoogopgeleiden op zowel de arbeids- als de onderwijsmarkt. Het betreft hier steden binnen en buiten de Randstad (Tordoir et al., 2015). Steden in het westen trekken hoogopgeleiden uit alle andere delen van het land. Er is ook een stroom vanuit steden in het westen naar steden in het oosten en zuiden evenals tussen steden in perifere regio's. Uit steden in het noorden verhuizen veel hoogopgeleiden. Het betreft hier vaak hoogopgeleiden die hiernaartoe zijn verhuisd om te studeren en na het afronden van een studie weer doorverhuizen om in een andere stad te gaan werken (Venhorst & Van Dijk, 2010). Steden die buiten dit directe netwerk vallen zijn minder aantrekkelijk, tenzij dit is te compenseren met een aantrekkelijk woon- en werkklimaat (Tordoir et al., 2015).

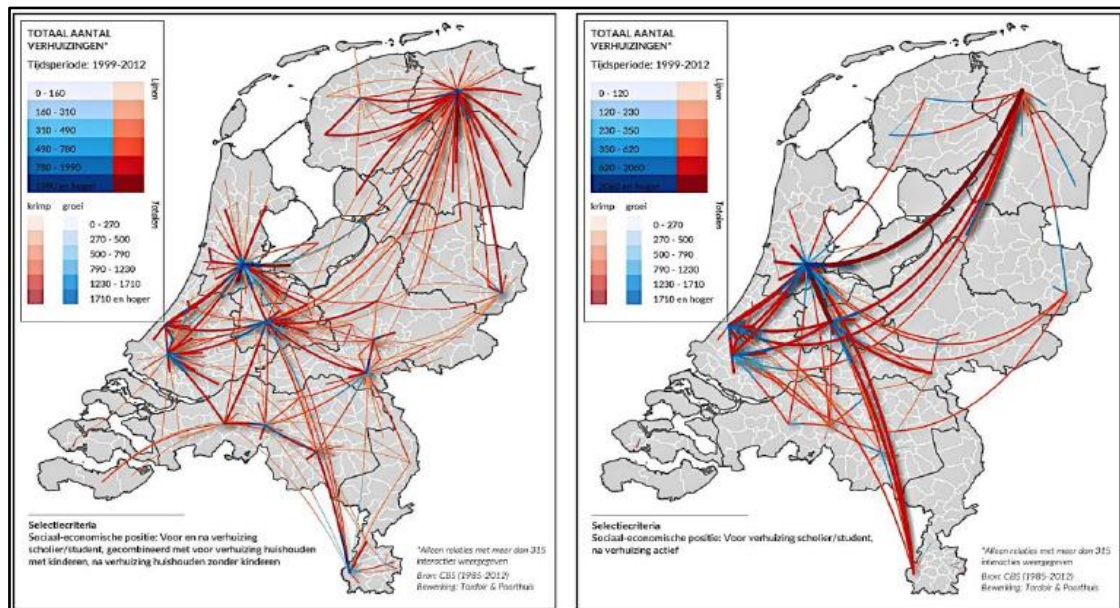
Figuur 4: Roltrapmodel migratiestromen hoogopgeleiden 2000-2010 (PBL, 2015).

In de Randstad betreft het de grote steden Amsterdam, Utrecht en Den Haag die profiteren van interstedelijke migratiestromen, daarbuiten (in voornamelijk Midden-Nederland) zijn het ook centrale assen als Amsterdam-Amersfoort-Apeldoorn-Zwolle en Amsterdam-Utrecht-Arnhem-Den Bosch-Eindhoven die profiteren van hoogwaardige bedrijvigheid en een gunstig woon- en werkklimaat. Tenslotte zijn er ook verliezers van de interstedelijke migratiestromen, dit zijn steden of regio's met industrie of grensgebieden met een hoog aandeel materiaalgerichte activiteiten: Emmen, Twente, de Mijnstreek, Tilburg en Rotterdam. Deze steden hebben te maken met een vertrek van hoogopgeleiden, en lijken niet in staat dit op te vangen door hoogopgeleiden van elders aan te trekken of vertrokken hoogopgeleiden terug te laten verhuizen (Tordoir et al., 2015).

Op basis van het *roltrapmodel* zijn er drie verschillende migratiestromen van hoogopgeleiden in Nederland te onderscheiden:

- **Verhuizingen van een kleine plaats naar een grote stad in de regio.** Het betreft bijna altijd hoogopgeleiden die zelfstandig gaan wonen in de stad waar ze onderwijs genieten of hier hun eerste baan vinden. Voor hoogopgeleiden studerend of afkomstig van het wo zijn slechts een aantal universiteitssteden relevant die hoogopgeleiden uit de wijde omgeving aantrekken (zie figuur 5, kaart 1) (Tordoir et al., 2015).
- **Verhuizingen tussen grote steden.** Het betreft voornamelijk hoogopgeleiden die de arbeidsmarkt betreden, hoogopgeleide paren die gaan samenwonen of hoogopgeleiden die van baan wisselen (zie figuur 5, kaart 2) (Tordoir et al., 2015).

- **Verhuizingen van grote steden naar omliggende gemeenten.** Het betreft voornamelijk hoogopgeleide paren met jonge kinderen en hoogopgeleide ouderen die richting pensioensleeftijd gaan (Tordoir et al., 2015).

Figuur 5: Verhuizing 1. Vanwege studie en 2. Na studie, rond een baan (Tordoir et al., 2015).

2.4 Human capital-migratiemodel

Het *human capital-migratiemodel* is een economische benadering die probeert migratie te verklaren. Sjaastad (1962) was de eerste die migratie koppelde aan een investering in menselijk kapitaal. Migranten gedragen zich economisch rationeel en handelen onafhankelijk van andere factoren als mens en plaats. Migranten maken een rationele afweging tussen kansen in de regio van bestemming en wegen die af tegen wat men al heeft in de regio van herkomst (Hicks, 1966). Uitgangspunt is dat migratie wordt gestuurd door verschillen in arbeidsaanbod en lonen tussen de regio van herkomst en de regio van bestemming (Chiswick, 2000). Onder invloed van het mechanisme van vraag en aanbod wordt aangenomen dat migranten ernaar zullen streven om de uitkomst van migratie te maximaliseren door te verhuizen naar de regio waar het opgedane menselijke kapitaal het best tot zijn recht komt en het inkomen door een zo goed mogelijke match op de arbeidsmarkt het hoogst zal zijn (Bodvarsson & Berg, 2013). Het zijn vaak economische centra waar het mogelijk is om dit te realiseren. Als gevolg hiervan hebben veel perifere regio's te maken met een grote uitstroom van migranten met veel menselijk kapitaal. De arbeidsmarkt in veel perifere regio's is beperkt; vaak zijn er minder banen beschikbaar waar veel menselijk kapitaal voor nodig is en liggen de lonen lager. De kans op retourmigratie van migranten met veel menselijk kapitaal naar perifere regio's is hierdoor kleiner (Pekkala, 2003; Faggian & McCann, 2009).

Andere factoren die van invloed zijn op de afweging om te verhuizen zijn de kosten van migratie. Deze kosten bestaan uit directe en indirecte kosten (Chiswick, 2000; Bodvarsson & Berg, 2013). Directe kosten zijn kosten als transportkosten en psychische kosten. Verondersteld wordt dat directe kosten van migratie voor alle migranten hetzelfde zijn (Chiswick, 2000). Als gevolg hiervan zullen migranten verhuizen naar de regio waar het opgedane menselijke kapitaal het best tot zijn recht komt en het inkomen door een zo goed mogelijke match op de arbeidsmarkt het hoogst zal zijn. Vaak is dit een economisch centrum. De kans op retourmigratie van migranten met veel menselijk kapitaal naar perifere regio's is hierdoor kleiner (Bodvarsson & Berg, 2013). Indirecte kosten zijn kosten

van het niet weten wat migratie oplevert. De beslissing om te migreren brengt veel onzekerheden met zich mee. Om deze onzekerheden weg te nemen zijn migranten afhankelijk van de informatie die van tevoren beschikbaar is. Toegang tot deze informatie kan zowel formeel (bedrijven en organisaties) als informeel (familie en vrienden) verkregen worden. Een migrant heeft in de regio van herkomst vaak de mogelijkheid om via een al bestaand netwerk informatie te verkrijgen. Dit neemt onzekerheden weg en maakt de kans op retourn migratie groter (Chiswick, 2000; Bodvarsson & Berg, 2013).

Migranten met veel menselijk kapitaal zijn vaak hoogopgeleid. Hoogopgeleiden beschikken over veel menselijk kapitaal omdat deze groep veel tijd en geld heeft geïnvesteerd in onderwijs (Sjaastad, 1962). Het moment waarop hoogopgeleiden in staat zijn om de investering in onderwijs terug te verdienen is vaak nog ver weg (Venhorst & Van Dijk, 2010). Ook hebben hoogopgeleiden hoge opportu niteitskosten wanneer men niet werkt of een baan onder niveau heeft (Becker, 1964). Hoogopgeleiden zullen als gevolg hiervan ernaar streven om het opgedane menselijke kapitaal het best tot zijn recht te laten komen door het inkomen met een zo goed mogelijke match op de arbeidsmarkt zo hoog mogelijk te laten zijn (Bodvarsson & Berg, 2013). Om dit te realiseren zijn hoogopgeleiden ruimtelijk mobiel (Venhorst & Van Dijk, 2010) en verhuizen vaak naar economische centra waar het mogelijk is om dit te realiseren. De kans op retourn migratie van hoogopgeleiden naar perifere gebieden is hierdoor kleiner (Pekkala, 2003; Faggian & McCann, 2009). Andere factoren die een rol spelen zijn dat hoogopgeleiden via een netwerk van gelijkgestemden vaak meer mogelijkheden hebben om informatie te vergaren over de regio van bestemming. Dit zorgt ervoor dat de risico's en kosten van migratie worden verkleind en doet de kans op een onsuccesvolle migratie afnemen (Becker, 1964; Venhorst & Cörvers, 2015). De kans op terugverhuizen vanwege falen elders is hierdoor voor hoogopgeleiden kleiner (Hunt, 2004).

Het is echter niet zo dat regio's in economische centra altijd de eindbestemming voor hoogopgeleiden zijn. Wat de kansen van een regio bepaald is afhankelijk van de kansen op de arbeidsmarkt en dit is verschillend per sector. Sommige sectoren neigen ernaar om te clusteren onder invloed van agglomeratievoordelen (zoals de financiële sector in Amsterdam). Andere sectoren (zoals onderwijsinstellingen, ziekenhuizen en retail) zijn daarentegen veel meer gebaat bij een evenwichtige verdeling. De kans op retourn migratie van hoogopgeleiden werkzaam in sectoren met een evenwichtige geografische verdeling naar perifere regio's is hierdoor groter (Venhorst & Van Dijk, 2010). Daarnaast is het zo dat de best presterende hoogopgeleiden minder ruimtelijke mobiel zijn dan de groep daar iets onder. Een verklaring hiervoor kan gevonden worden in het feit dat de best presterende hoogopgeleiden vaak de eerste keuze hebben op de beste banen op arbeidsmarkt op regionaal niveau. De kans op retourn migratie van de best presterende hoogopgeleiden die de eerste keuze kunnen hebben op de beste banen op de arbeidsmarkt in de regio van herkomst is hierdoor groter (Faggian et al., 2007). Ook blijkt dat hoogopgeleide vrouwen ruimtelijk mobieler zijn dan hoogopgeleide mannen, hoogopgeleide vrouwen lijken migratie te gebruiken om te compenseren voor gender verschillen op de arbeidsmarkt. De kans op retourn migratie van hoogopgeleide vrouwen naar perifere regio's is hierdoor kleiner (Venhorst & Van Dijk, 2010).

2.5 Levensloopbenadering

In het *human capital-migratiemodel* worden factoren anders dan inkomensmaximalisatie genegeerd. Het besluit om te verhuizen wordt gemaakt door een individu en is eenmalig. Het model slaagt er niet in om te verklaren waarom hoogopgeleiden meer dan één keer verhuizen. Om dit te verklaren moet worden verondersteld dat migratie geen individuele beslissing is en wordt gemaakt op basis van persoonlijke voorkeuren en afwegingen onder invloed van de omgeving (Bodvarsson & Berg, 2013). Deze persoonlijke voorkeuren en

afwegingen onder invloed van de omgeving zijn afhankelijk van de levensfase waarin hoogopgeleiden zich bevinden. De *levensloopbenadering* gaat ervan uit dat ook niet-economische factoren van invloed zijn op migratiegedrag. Het is de levensfase waarin hoogopgeleiden zich bevinden die maakt dat verschillende factoren invloed hebben op migratiegedrag (Rérat, 2013). Vanwege de veranderingen die tijdens deze levensfasen optreden is het aannemelijk dat hoogopgeleiden gedurende hun levensloop meerdere keren verhuizen (Bodvarsson & Berg, 2013). Op basis van onderzoek van Chen et al. (2008), Smeulders & Latten (2009) en Thissen et al. (2010) zijn drie levensfasen onderscheiden, al van invloed op retournigratie van hoogopgeleiden: de levensfase van jeugd naar volwassenwording, de levensfase waarin hoogopgeleiden zich gaan settelen en de levensfase waarin hoogopgeleiden de pensioensleeftijd naderen.

2.5.1. Levensfase van jeugd naar volwassenwording

In de levensfase van jeugd naar volwassenwording is de overstap van de middelbare school naar een hbo- of wo-onderwijsinstelling de eerste belangrijke gebeurtenis voor migratie. Het is het moment dat hoogopgeleiden besluiten of men een opleiding wil volgen op een hbo- of wo-onderwijsinstelling binnen of buiten de regio van herkomst en of men daarvoor gaat pendelen of zelfstandig gaat wonen (Thissen et al., 2010). Ook is het vaak het moment waarbij hoogopgeleiden voor het eerst zelfstandig een besluit nemen over migratie (Mulder & Clark, 2002). Hoogopgeleiden afkomstig van het vwo hebben een grotere kans om te verhuizen dan hoogopgeleiden afkomstig van de havo (Thissen et al., 2010). In de keuze voor hoger onderwijs is de ruimtelijke spreiding van hbo-onderwijsinstellingen veel gelijkverdeeld dan die van wo-onderwijsinstellingen. Gevolg is dat hoogopgeleiden afkomstig van het vwo ruimtelijk mobieler moeten zijn in de keuze voor hoger onderwijs dan hoogopgeleiden afkomstig van de havo (Venhorst & Van Dijk, 2010). Ook zijn in veel perifere gebieden de mogelijkheden op hoger onderwijs beperkt: op hbo-niveau is er vaak een regionale onderwijsinstelling met een aanbod van brede studies, op wo-niveau is het aanbod vaak veel beperkter. Gevolg is dat een hbo- of wo-opleiding niet beschikbaar is in perifere regio's en dat hoogopgeleiden afkomstig van de havo of het vwo daardoor worden geforceerd om lange afstanden te pendelen of uit de regio van herkomst te verhuizen (Mulder & Clark, 2002). Daarnaast blijkt dat hoe hoger het opleidingsniveau van de ouders is, hoe groter de kans dat de kinderen uit de regio van herkomst verhuizen. Ouders die zelf een opleiding op hbo- of wo-niveau hebben afgerond zullen hun kinderen ook sneller stimuleren om hun aspiraties waar te maken (Thissen et al., 2010). Het blijkt dat hoogopgeleiden die in de overstap van de middelbare school naar een hbo- of wo-onderwijsinstelling besluiten om zelfstandig te gaan wonen geneigd zijn om zich te vestigen in een grote stad waar hoogwaardige voorzieningen en hbo- of wo-onderwijsinstellingen aanwezig zijn (Goetzke & Rave, 2011).

In de levensfase van jeugd naar volwassenwording hoogopgeleiden is het moment waarop hoogopgeleiden een hbo- of wo-opleiding hebben afgerond en de arbeidsmarkt betreden de tweede belangrijke gebeurtenis voor migratie. Het is het moment dat hoogopgeleiden gaan solliciteren en daarmee besluiten om dit binnen of buiten de regio van herkomst te doen. Voor hoogopgeleiden woonachtig buiten de regio van herkomst biedt dit de mogelijkheid om terug te verhuizen. Voor hoogopgeleiden die zijn blijven wonen in de regio van herkomst biedt dit de mogelijkheid om alsnog te verhuizen (Thissen et al., 2010). Het aanbod van banen is de belangrijkste verklarende factor in het migratiegedrag van hoogopgeleiden die de arbeidsmarkt betreden (Bjarnason & Thorlindsson, 2006) en het aanbod van banen op hbo- en wo-niveau is hierbij doorslaggevend (Van Dijk & Venhorst, 2014). Hoogopgeleiden die na het afstuderen bij het betreden van de arbeidsmarkt alsnog verhuizen uit de regio van herkomst zijn vaak woonachtig in perifere regio's en worden hiertoe geforceerd vanwege de beperkte mogelijkheden op de arbeidsmarkt (Bjarnason & Thorlindsson, 2006). Het blijkt dat hbo-afgestudeerden bij het betreden van de

arbeidsmarkt minder ruimtelijk mobiel zijn dan wo-afgestudeerden. De ruimtelijke spreiding van banen op hbo-niveau is groter in vergelijking met het aanbod van banen op wo-niveau waarvan de ruimtelijke spreiding geconcentreerder is (Venhorst et al., 2011). Daarnaast blijkt dat de ruimtelijke mobiliteit van hoogopgeleiden bij het betreden van de arbeidsmarkt verschilt per vakgebied (Venhorst et al., 2011). Uiteindelijk woont een groter aandeel van de hoogopgeleiden die na het afstuderen de arbeidsmarkt betreden in een grote stad, dan dit voorafgaand aan het studeren deed (Venhorst et al., 2010). Het blijkt dat hoogopgeleiden die de arbeidsmarkt betreden geneigd zijn om zich te vestigen in een grote stad met een hoogwaardig economisch centrum (Chen et al., 2008).

2.5.2. Levensfase van settelen

In de levensfase van settelen hebben hoogopgeleiden vaak de behoefte aan meer stabiliteit. Voor sommige hoogopgeleiden kan dit direct na het afronden van een hbo- of wo-opleiding zijn. Het is echter vaker zo dat hoogopgeleiden al een aantal jaren actief zijn op de arbeidsmarkt en carrière maken om zich vervolgens te settelen. Het is vaak het laatste moment, voor het moment van het naderen van de pensioensleeftijd, dat hoogopgeleiden besluiten om wel of niet terug te verhuizen (Chen et al., 2008; Smeulders & Latten, 2009). Hoogopgeleiden die ervoor kiezen om terug te verhuizen zijn vaak alleenstaanden (waaronder vaak na een scheiding) en paren zonder kinderen met de intentie om een gezin te stichten. Deze paren zonder kinderen met de intentie om een gezin te stichten verhuizen vaak om terug te kunnen vallen op de ondersteuning van familie en vrienden (Smeulders & Latten, 2009). Hoogopgeleiden zonder de directe intentie om een gezin te stichten of de aanwezigheid van andere bindende factoren zijn ruimtelijk mobieler (Faggian & McCann, 2009). Ook zijn hoogopgeleiden ruimtelijk mobiel als het gaat om verhuizen voor een partner (Venhorst & Van Dijk, 2010). Het blijkt dat hoogopgeleiden die zich gaan settelen geneigd zijn om te verhuizen naar een kleine plaats in de buurt van een grote stad met een hoogwaardig economisch centrum (Chen et al., 2008). Hoewel ook steeds meer zichtbaar is dat hoogopgeleiden die zich gaan settelen geneigd zijn om in een grote stad met een hoogwaardig economisch centrum te blijven wonen vanwege een verbeterd stedelijk woon- en werkklimaat (PBL, 2015).

2.5.3. Levensfase van naderen pensioensleeftijd

In de levensfase van het naderen van de pensioensleeftijd hebben hoogopgeleiden vaak de behoefte aan de mogelijkheid om het rustiger aan te doen en een betere kwaliteit van leven. Een belangrijke factor hierin is dat het wegvallen van werk ervoor zorgt dat men minder gebonden is aan het wonen in deze nabijheid. Het is het moment dat hoogopgeleiden besluiten om wel of niet terug te verhuizen (Chen et al., 2008; Smeulders & Latten, 2009). Het blijkt dat hoogopgeleiden die de pensioensleeftijd naderen geneigd zijn om vanuit steden met een hoogwaardig economisch centrum te verhuizen naar kleine plaatsen met meer kwaliteit van leven (Chen et al., 2008).

2.6 Retourmigratiefactoren

Retourmigratie van hoogopgeleiden wordt beïnvloed door migratiefactoren. Lee (1966) geeft in zijn classificatie van migratiefactoren aan dat zowel persoonlijke als locatiefactoren van invloed zijn op migratiegedrag. Locatiefactoren geven de kenmerkende eigenschappen van een regio weer die informatie geven over de regionale aantrekkingskracht. Persoonlijke factoren hebben invloed op de wijze waarop deze informatie wordt verwerkt en vervolgens invloed hebben op migratiegedrag. Op basis van de classificatie van Lee (1966) worden hieronder migratiefactoren voor hoogopgeleiden onderscheiden die van invloed zijn op retourmigratie.

2.6.1. *Persoonlijke factoren*

Tot persoonlijke factoren worden kenmerkende eigenschappen van hoogopgeleiden gerekend die invloed hebben op migratiegedrag. Er zijn verschillende persoonlijke factoren die hoogopgeleiden beïnvloeden en migratie vergemakkelijken of vertragen. Sommige van deze persoonlijke factoren zijn constant gedurende de verschillende levensfasen van hoogopgeleiden (factoren als: geslacht en regio van herkomst). Andere persoonlijke factoren zijn niet-constant en kunnen veranderen gedurende de verschillende levensfasen van hoogopgeleiden (factoren als: burgerlijke status en opleidingsniveau) (Lee, 1966).

Op basis van voorgaande paragrafen worden voor dit onderzoek de volgende persoonlijke factoren onderscheiden als van invloed op retourmigratie van hoogopgeleiden:

- **‘Geslacht’**: hoogopgeleide vrouwen zijn ruimtelijk mobieler dan hoogopgeleide mannen. Hoogopgeleide vrouwen lijken migratie te gebruiken om te compenseren voor genderverschillen op de arbeidsmarkt (Venhorst & Van Dijk, 2010).
- **‘Leeftijd’**: de piek van migratiebewegingen van hoogopgeleiden ligt rond begin twintig en neemt daarna geleidelijk af (Venhorst & Dijk, 2010).
- **‘Burgerlijke staat’**: hoogopgeleiden zijn ruimtelijk mobiel als het gaat om verhuizen voor een partner (Venhorst & Van Dijk, 2010).
- **‘Kinderen’**: hoogopgeleiden zijn ruimtelijk mobieler als er geen directe intentie is om een gezin te stichten (Faggian & McCann, 2009).
- **‘Occupatie’**: studenten en werkenden bevinden zich in andere levensfasen met een daarbijhorende ruimtelijke mobiliteit (Rérat, 2013).
- **‘Sector’**: sommige sectoren waarin hoogopgeleiden actief zijn neigen ernaar om te clusteren onder invloed van agglomeratievoordelen (zoals de financiële sector in Amsterdam). Andere sectoren waarin hoogopgeleiden actief zijn (zoals onderwijsinstellingen, ziekenhuizen en retail) zijn daarentegen veel meer gebaat bij een evenwichtige verdeling (Venhorst & Van Dijk, 2010).
- **‘Opleidingsniveau’**: wo’ers zijn ruimtelijk mobieler dan hbo’ers. De ruimtelijke spreiding van hbo-onderwijsinstellingen en banen op hbo-niveau is veel gelijkjer verdeeld dan die van wo-onderwijsinstellingen en banen op wo-niveau die meer geconcentreerd zijn (Venhorst & Van Dijk, 2010; Venhorst et al., 2011).
- **‘Opleidingsniveau ouders’**: hoogopgeleiden zijn ruimtelijk mobieler als de ouders ook hoogopgeleid zijn. Deze ouders zullen kinderen sneller stimuleren om hun aspiraties waar te maken en daarvoor te verhuizen. (Rérat, 2014).
- **‘Regio van herkomst ouders’**: hoogopgeleiden waarvan de ouders zijn opgegroeid in de regio van herkomst zijn eerder geneigd om terug te verhuizen (Rérat, 2014).
- **‘Persoonlijke ontwikkeling’**: hoogopgeleiden zijn ruimtelijk mobieler als ze veel menselijke kapitaal hebben opgedaan. Op basis van het *human capital-migratie model* is de verwachting dat hoogopgeleiden verhuizen naar de regio waar het opgedane menselijke kapitaal het best tot zijn recht komt en het inkomen door een zo goed mogelijke match op de arbeidsmarkt het hoogst zal zijn (Bodvarsson & Berg, 2013).
- **‘Migratiegeschiedenis’**: hoogopgeleiden zijn ruimtelijk mobieler als men in het verleden eerder is verhuisd (DaVanzo, 1983; Niodomsyl & Amcoff, 2011).
- **‘Aantal jaren woonachtig buiten de regio’**: hoogopgeleiden die kortgeleden zijn verhuisd uit de regio van herkomst hebben elders nog maar weinig locatie specifiek kapitaal opgedaan. De aantrekkingskracht tot de regio van herkomst is daarom groot (DaVanzo, 1983).

2.6.2. *Locatiefactoren*

Tot locatiefactoren worden kenmerkende eigenschappen van een regio gerekend die invloed hebben op migratiegedrag. In elke regio zijn er factoren die hoogopgeleiden

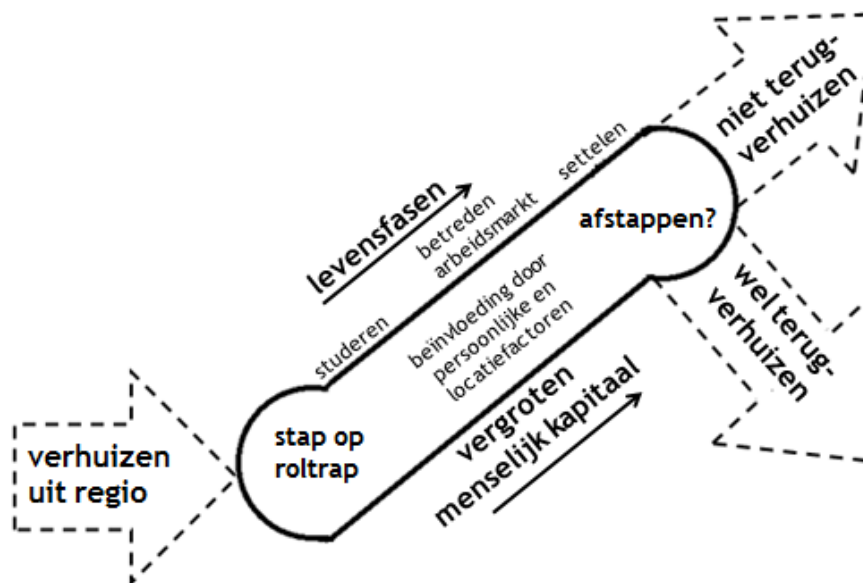
aantrekken of juist afstoten. Sommige van deze factoren zijn op dezelfde manier van invloed op hoogopgeleiden, terwijl andere factoren op verschillende manieren van invloed zijn. Zo trekt een gunstig klimaat bijna altijd hoogopgeleiden aan, maar is de aanwezigheid van goede onderwijsinstellingen relevant voor hoogopgeleiden in de levensfase van settelen met de intentie tot het stichten van een gezin en niet relevant voor hoogopgeleiden in de levensfase richting het naderen van de pensioensleeftijd. Locatiefactoren zijn dus afhankelijk van de levensfase waarin hoogopgeleiden zich bevinden (Lee, 1966).

Op basis van voorgaande paragrafen worden voor dit onderzoek de volgende locatiefactoren onderscheiden als van invloed op retourmigratie van hoogopgeleiden:

- **‘Nabijheid van familie’**: uit onderzoek van Rérat (2013) naar retourmigratie van hoogopgeleiden blijkt dat de nabijheid van familie belangrijk is.
- **‘Nabijheid van vrienden’**: uit onderzoek van Rérat (2013) naar retourmigratie van hoogopgeleiden blijkt dat de nabijheid van vrienden belangrijk is.
- **‘Nabijheid van partner’**: uit onderzoek van Rérat (2013) naar retourmigratie van hoogopgeleiden blijkt dat de nabijheid van een partner belangrijk is.
- **‘Arbeidsmarkt’**: uit onderzoek van Rérat (2013) naar retourmigratie van hoogopgeleiden blijkt dat economische factoren belangrijk zijn, echter geldt dat sociale en culturele factoren vaak doorslaggevend zijn.
- **‘Onderwijsaanbod’**: op basis van de *levensloopbenadering* wordt verondersteld dat retourmigranten zich in een levensfase bevinden waar onderwijs geen belangrijke rol speelt en dat onderwijsaanbod zodoende minder belangrijk is bij retourmigratie.
- **‘Cultuur- en recreatieaanbod’**: uit onderzoek van Rérat (2013) naar retourmigratie van hoogopgeleiden blijkt dat het cultuur- en recreatieaanbod minder belangrijk is.
- **‘Leefomgeving’**: uit onderzoek van Rérat (2013) naar retourmigratie van hoogopgeleiden blijkt dat de leefomgeving minder belangrijk is.
- **‘Verbondenheid met regio’**: uit onderzoek van Rérat (2013) naar retourmigratie van hoogopgeleiden blijkt dat verbondenheid met de regio belangrijk is.
- **‘Ligging en bereikbaarheid’**: uit onderzoek van Rérat (2013) naar retourmigratie van hoogopgeleiden blijkt dat ligging en bereikbaarheid minder belangrijk zijn.
- **‘Kosten levensonderhoud’**: uit onderzoek van Rérat (2013) naar retourmigratie van hoogopgeleiden blijkt dat kosten van levensonderhoud minder belangrijk is.

2.7 Conceptueel model

Om inzicht te verkrijgen in de benodigde kennis voor de geformuleerde doelstelling (het inzicht te verkrijgen in hoeverre hoogopgeleiden, opgegroeid in Twente en woonachtig buiten de regio, de intentie hebben om terug te verhuizen) is deze geanalyseerd aan de hand van het in figuur 6 weergegeven conceptueel model. In het conceptueel model wordt de afbakening van het onderzoek en de selectie van eigenschappen die onderzocht dienen te worden weergegeven op basis van de bestudeerde literatuur. Uit de literatuur wordt duidelijk dat hoogopgeleiden bij het verhuizen uit de regio van herkomst op een roltrap stappen en daarmee verschillende levensfasen doorlopen (o.a. studeren, betreden arbeidsmarkt en settelen). Ondertussen vergroten hoogopgeleiden hun menselijke kapitaal door veel tijd en geld te investeren in een studie. Onder invloed van verschillende persoonlijke en locatiefactoren maken hoogopgeleiden uiteindelijk de keuze om wel of niet van de roltrap af te stappen en wel of niet terug te verhuizen. In hoofdstuk 3 wordt het conceptueel model toegepast op Twente.

Figuur 6: Conceptueel model.

2.8 Hypothesen

Op basis van de in dit hoofdstuk bestudeerde literatuur kunnen hypothesen worden opgesteld met betrekking tot retouromigratie van hoogopgeleiden naar Twente. Hierin wordt onderscheid gemaakt tussen hypothesen voor persoonlijke en locatiefactoren. In tabel 1 en 2 worden de hypothesen voor persoonlijke en locatiefactoren weergegeven.

Persoonlijke factoren	Hypothesen
Geslacht	'Hoogopgeleide mannen zijn eerder geneigd tot retouromigratie dan hoogopgeleide vrouwen'
Leeftijd	'Hoogopgeleiden in de leeftijdsgroep van begin twintig zijn eerder geneigd tot retouromigratie dan hoogopgeleiden in oudere leeftijdsgroepen'
Burgerlijke staat	'Hoogopgeleiden met een relatie met iemand uit Twente zijn eerder geneigd tot retouromigratie dan hoogopgeleiden met een relatie met iemand van buiten Twente'
Occupatie	'Hoogopgeleiden die studeren zijn eerder geneigd tot retouromigratie dan hoogopgeleiden die werken'
Sector	'Hoogopgeleiden in de bèta sector zijn eerder geneigd tot retouromigratie dan hoogopgeleiden in de alfa sector'
Opleidingsniveau	'Hbo'ers zijn eerder geneigd tot retouromigratie dan wo'ers'.
Opleidingsniveau ouders	'Hoogopgeleiden met laagopgeleide ouders zijn eerder geneigd tot retouromigratie dan hoogopgeleiden met hoogopgeleide ouders'
Regio van herkomst ouders	'Hoogopgeleiden waarvan de ouders zijn opgegroeid in Twente zijn eerder geneigd tot retouromigratie dan hoogopgeleiden waarvan de ouders buiten Twente zijn opgegroeid'
Persoonlijke ontwikkeling	'Hoogopgeleiden die weinig hebben geïnvesteerd in persoonlijke ontwikkeling zijn eerder geneigd tot retouromigratie dan hoogopgeleiden die veel hebben geïnvesteerd in persoonlijke ontwikkeling'
Migratiegeschiedenis	'Hoogopgeleiden die voor verhuizen uit Twente niet eerder zijn verhuisd, zijn eerder geneigd tot retouromigratie dan hoogopgeleiden die wel eerder zijn verhuisd'
Aantal jaren woonachtig buiten de regio	'Hoogopgeleiden die nog maar kort geleden uit Twente zijn verhuisd zijn eerder geneigd tot retouromigratie dan hoogopgeleiden die al langer buiten Twente wonen'

Tabel 1: Hypothesen persoonlijke factoren

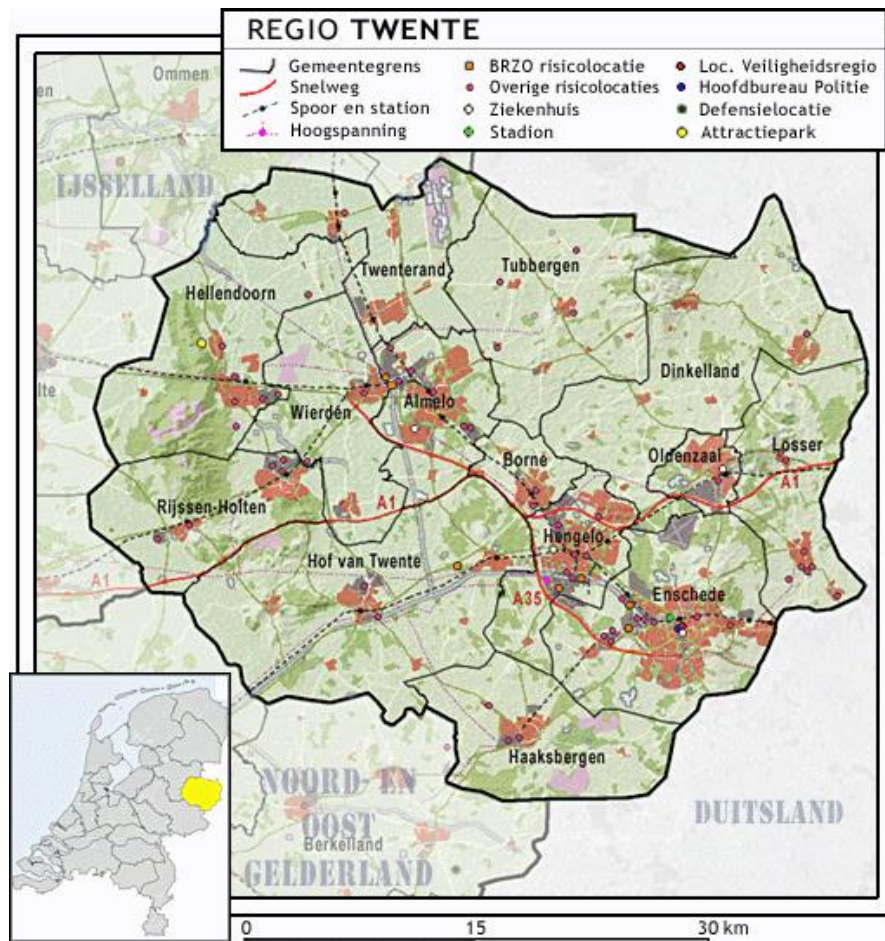
Locatiefactoren	Hypothesen
Nabijheid van familie	<i>'Nabijheid van familie in Twente is van invloed op de intentie tot retourmigratie'</i>
Nabijheid van vrienden	<i>'Nabijheid van vrienden in Twente is van invloed op de intentie tot retourmigratie'</i>
Nabijheid van partner	<i>'Nabijheid van een partner in Twente is van invloed op de intentie tot retourmigratie'</i>
Arbeidsmarkt	<i>'De arbeidsmarkt is niet van invloed op de intentie tot retourmigratie'</i>
Onderwijsaanbod	<i>'Onderwijsaanbod is niet van invloed op de intentie tot retourmigratie'</i>
Cultuur- en recreatieaanbod	<i>'Cultuur- en recreatieaanbod is niet van invloed op de intentie tot retourmigratie'</i>
Leefomgeving	<i>'De leefomgeving is van invloed op de intentie tot retourmigratie'</i>
Verbondenheid met regio	<i>'Verbondenheid met Twente is van invloed op de intentie tot retourmigratie'</i>
Ligging en bereikbaarheid	<i>'Ligging en bereikbaarheid zijn niet van invloed op de intentie tot retourmigratie'</i>
Kosten van levensonderhoud	<i>'Kosten van levensonderhoud is niet van invloed op de intentie tot retourmigratie'</i>

Tabel 2: Hypothesen locatiefactoren.

3 Twente

3.1 Onderzoeksgebied: Twente

Het onderzoeksgebied van dit onderzoek betreft de (voormalige) bestuurlijke Plusregio Twente, bestaande uit de 14 gemeenten: Almelo, Borne, Dinkelland, Enschede, Haaksbergen, Hellendoorn, Hengelo, Hof van Twente, Losser, Oldenzaal, Rijssen-Holten, Tubbergen, Twenterand en Wierden (zie figuur 7) (Ministerie van Buitenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2010; Rijksoverheid, 2013).

Figuur 7: Onderzoeksgebied Twente (Bewerking door: Jan Willem van Aalst, 2009).

3.2. Migratie hoogopgeleiden Twente

3.2.1. Roltrapmodel

Als het *roltrapmodel* dat is beschreven in paragraaf 2.3 wordt toegepast op Twente betekent dit dat een deel van de hoogopgeleiden bij het starten van een hbo- of wo-opleiding zal verhuizen naar een stad binnen de regio (voornamelijk Enschede vanwege de aanwezigheid van zowel hbo- als wo-onderwijsinstellingen (DUO, 2017)) en een ander deel zal verhuizen naar een stad buiten de regio (voornamelijk Groningen, maar ook andere steden elders in het land (Tordoir et al., 2015)). Na het afronden van een opleiding op een hbo- of wo-onderwijsinstelling buiten Twente zal een deel van de hoogopgeleiden bij het betreden van de arbeidsmarkt blijven wonen in de stad waar men heeft gestudeerd en zal een ander deel doorverhuizen naar een andere stad (in voornamelijk Midden-Nederland en

de Randstad (Tordoir et al, 2015)). Hetzelfde geldt voor hoogopgeleiden die direct vanuit Twente verhuizen om buiten de regio op de arbeidsmarkt actief te worden (ook deze groep vestigt zich voornamelijk in Midden-Nederland en de Randstad (Tordoir et al., 2015)). Het is echter onmogelijk dat het *roltrapmodel* opgaat voor alle hoogopgeleiden die zijn verhuisd uit Twente. Er zijn ook hoogopgeleiden die van het *roltrapmodel* afwijken en terugverhuizen naar Twente (zo wint Twente van de stad Groningen als het gaat om hoogopgeleiden die terugverhuizen na het afronden van een studie (Kennispunt Twente, 2015)).

3.2.2. Human capital-migratiemodel

Als het *human capital-migratiemodel* dat is beschreven in paragraaf 2.4 wordt toegepast op Twente is de regio te onderscheiden als een perifere regio waar de mogelijkheden op de arbeidsmarkt beperkt zijn voor hoogopgeleiden (Coenen & Fikkers, 2008). Als gevolg hiervan heeft Twente te maken met een grote uitstroom van menselijk kapitaal. Hoogopgeleiden hebben veel tijd en geld geïnvesteerd in het vergroten van hun menselijk kapitaal en als gevolg hiervan zal men geneigd zijn om te verhuizen naar de regio waar het opgedane menselijke kapitaal het best tot zijn recht komt en het inkomen door een zo goed mogelijke match op de arbeidsmarkt het hoogst is. De eindbestemming hiervan is vaak Midden-Nederland en de Randstad (Tordoir et al., 2015).

3.2.3. Levensloopbenadering

Als de *levensloopbenadering* zoals beschreven in paragraaf 2.5 op Twente wordt toegepast is te zien dat verhuizingen in de regio samenhangen met de levensfase waarin hoogopgeleiden zich bevinden. In de levensfase van jeugd naar volwassenwording verhuizen veel hoogopgeleiden die met een hbo- of wo-opleiding beginnen uit Twente. Voor hoogopgeleiden die met een hbo-opleiding beginnen is er een ruim aanbod van opleidingen binnen en buiten Twente: Saxion Hogescholen in Enschede, Deventer en Apeldoorn en Hogeschool Windesheim in Zwolle. Voor hoogopgeleiden die met een wo-opleiding beginnen is het aanbod van opleidingen beperkt, met de Universiteit Twente is er een breed aanbod van bètaopleidingen. Echter is er, op een aantal uitzonderingen daargelaten, weinig keuze in alfa- en gammaopleidingen (DUO, 2017). Als gevolg hiervan worden veel hoogopgeleiden geforceerd om buiten Twente met een hbo- of wo-opleiding te beginnen en verhuizen hiervoor uit de regio. Zodra deze groep afstudeert en de arbeidsmarkt betreedt heeft men de keuze om wel of niet terug te verhuizen naar Twente. Echter zullen de beperkte mogelijkheden op de arbeidsmarkt in Twente de kans op terugverhuizen verkleinen. Vanwege dezelfde reden is het ook mogelijk dat hoogopgeleiden die woonachtig zijn gebleven in Twente alsnog worden geforceerd om uit de regio te verhuizen. In de levensfase van settelen hebben hoogopgeleiden woonachtig buiten Twente de mogelijkheid om terug te verhuizen naar de regio. Het terugverhuizen naar Twente hangt vaak samen met de intentie om een gezin te stichten waarbij men terug wil kunnen vallen op de ondersteuning van familie en vrienden. Voor zowel de levensfase van jeugd naar volwassenwording als de levensfase van settelen geldt dat hoogopgeleiden minder snel geneigd zijn om terug te verhuizen naar Twente vanwege de afwezigheid van een grote stad met een hoogwaardig economisch centrum. De stad Enschede voldoet qua grootte hier wel aan, maar heeft niet de aantrekkingskracht waar veel hoogopgeleiden in deze levensfase behoefte aan hebben (Coenen & Fikkers, 2008). In de levensfase van het naderen van pensioensleeftijd hebben hoogopgeleiden woonachtig buiten Twente de mogelijkheid om terug te verhuizen naar de regio. Het terugverhuizen naar Twente hangt vaak samen met de behoefte om het rustiger aan te gaan doen en het realiseren van een betere kwaliteit van leven. Twente biedt hiertoe goede mogelijkheden vanwege de aanwezigheid van goede voorzieningen en een aantrekkelijk fysieke leefomgeving met veel groen en natuurgebieden (Coenen & Fikkers, 2008).

3.2.4. Retourmigratiefactoren

Coenen & Fikkers (2008) hebben onderzoek gedaan naar migratiefactoren van hoogopgeleiden in Twente. Hieruit kwam uit naar voren dat de volgende factoren invloed hebben op het verhuizen uit Twente: 'arbeid' (52%), 'huwelijk' (13%), 'onderwijs' (12%), 'huisvesting' (8%) en 'familie' (8%). Daarnaast hebben de volgende factoren invloed op het verhuizen naar Twente: 'arbeid' (40%), 'familie' (22%), 'huisvesting' (13%), 'huwelijk' (11%) en 'onderwijs' (9%).

Factoren die Twente aantrekkelijk maken voor hoogopgeleiden:

- Aanwezigheid goede onderwijsinstellingen;
- Lagere kosten van levensonderhoud Twente. Huizen zijn goedkoper en ruimer;
- Aantrekkelijk fysieke leefomgeving met veel groen en natuurgebieden;
- Aanwezigheid sterk bedrijfsnetwerk;
- Positief imago van Twente, namelijk: groene gebieden, minder verstedelijking, sociaal kapitaal en minder criminaliteit (Coenen & Fikkers, 2008).

Factoren die Twente minder aantrekkelijk maken voor hoogopgeleiden:

- Cultuur- en recreatieaanbod is beperkt;
- Verbinding met economisch centrum van Nederland is twee uur;
- Werkloosheid in Twente ligt hoger dan in de rest van Nederland. Ook is het lastig voor hoogopgeleide partners om een baan te vinden;
- Negatief imago van Twente, namelijk: het dialect, gesloten gemeenschappen, conservatieve waarden en achtergebleven gebied (Coenen & Fikkers, 2008).

4 Methodologie

4.1 Onderzoeksmethode

4.1.1. Enquêtes

Onderzoek dat is gedaan naar retourmigratie is grotendeels gebaseerd op secundaire data (als register- en censusdata). Onderzoek gebaseerd op secundaire data kan vaak alleen indirecte resultaten geven als waarom retourmigratie plaatsvindt. Er is weinig onderzoek gedaan naar retourmigratie dat gebruik maakt van primaire data (als interviews en enquêtes). Juist deze onderzoeksmethoden gebaseerd op primaire data kunnen meer directe resultaten geven als de achterliggende redenen van retourmigratie (Niedomysl & Amcoff, 2010; Rérat, 2014). Aangezien het doel van dit onderzoek is om inzicht te verkrijgen in hoeverre hoogopgeleiden de intentie hebben om terug te verhuizen zal onderzoek gebaseerd op secundaire data niet de gewenste inzichten geven. Om de achterliggende redenen van hoogopgeleiden in de intentie om terug te verhuizen naar Twente te achterhalen wordt in dit onderzoek gebruikt gemaakt van primaire data. Om deze primaire data te verzamelen is in dit onderzoek gekozen voor de onderzoeksmethode van enquêtes. In vergelijking met de kwalitatieve onderzoeksmethode van interviews komt er uit enquêtes minder gedetailleerde informatie (McLafferty, 2010). Interviews kunnen een gedetailleerder inzicht geven, maar maken het onmogelijk om representatieve uitspraken te doen over een grote populatie zoals dat bij enquêtes wel kan (Longhurst, 2010). Om uitspraken te kunnen doen over hoogopgeleiden is het noodzakelijk een grote representatieve steekproef uit te voeren. Enquêtes bieden de mogelijkheid om doormiddel van een vaste vragenlijst een steekproef uit te voeren waarbij informatie is te achterhalen over kenmerken, gevoelens en opvattingen van een grote populatie. Hiermee kan inzicht worden verkregen in complexe fenomenen als ruimtelijke gedrag en de besluitvorming daarbij. In de keuze voor de onderzoeksmethode is in dit onderzoek op praktische gronden gekozen voor enquêtes omdat dit ondanks tekortkomingen de meest efficiënte en effectieve onderzoeksmethode is om veel informatie over een lastig te bereiken populatie te verzamelen (McLafferty, 2010).

4.1.2. Vragenlijst

De enquête bestaat uit een vragenlijst met een mix van 31 gesloten en open vragen. Gesloten vragen bieden de mogelijkheid tot het kiezen uit voorgeselecteerde antwoorden. Open vragen bieden de mogelijkheid tot het zelf invullen van een antwoord. In een vragenlijst met een mix van beide vraagsoorten bieden gesloten vragen de mogelijkheid om te vragen naar kenmerken die eenvoudig zijn te achterhalen zijn en bieden open vragen de mogelijkheid om te vragen naar de daarachterliggende motivatie (McLafferty, 2010). Er is gekozen voor een mix van gesloten en open vragen omdat op deze manier de benodigde informatie voor het beantwoorden van de hoofd- en deelvragen is te achterhalen. Ook zorgt een mix van gesloten en open vragen ervoor dat een respondent niet verveeld raakt bij het invullen van de enquête (Madge, 2010). De enquête is verdeeld in twee delen. Het eerste gedeelte van de enquête bestaat voornamelijk uit gesloten vragen over persoonlijke kenmerken van de respondent. Gesloten vragen bieden een goede manier om minder gedetailleerde informatie te verkrijgen, aangezien er wordt gevraagd naar persoonlijke kenmerken volstaat deze vraagstelling. Het tweede gedeelte van de enquête bestaat uit migratievragen over het migratiegedrag van de respondent. Open vragen bieden een goede manier om achterliggende informatie te achterhalen, aangezien er wordt gevraagd naar zowel kenmerken van migratie als achterliggende informatie volstaat deze mix van vraagstellingen. Om ervoor te zorgen dat de respondent de

mogelijkheid heeft om zo volledig mogelijk te antwoorden is bij een aantal vragen de antwoordmogelijkheid 'Overig' toegevoegd (McLafferty, 2010).

Het eerste gedeelte van de vragenlijst bestaat uit persoonlijke vragen. Deze persoonlijke vragen zijn gebaseerd op de in paragraaf 2.6 onderscheiden persoonlijke factoren die van invloed zijn op retournigratie van hoogopgeleiden. In het eerste gedeelte van de vragenlijst wordt middels gesloten vragen gevraagd naar de factoren: 'geslacht', 'leeftijd', 'opleidingsniveau', 'occupatie', 'sector', 'burgerlijke staat', 'kinderen', 'opleidingsniveau ouders', 'regio van herkomst ouders' en 'persoonlijke ontwikkeling'. De gehanteerde classificatie voor de factor 'opleidingsniveau' is gebaseerd op de classificatie van het CBS waarbij er een driedeling is tussen: 'laagopgeleid' (basisonderwijs, vmbo, mbo1, avo onderbouw), 'middelbaar opgeleid' (havo, vwo, mbo2, 3, en 4) en 'hoogopgeleid' (hbo-bachelor, hbo-master, wo bachelor, wo master, doctor) (CBS, 2017b). De gehanteerde classificatie voor de factor 'sector' is gebaseerd op de *Standaardberoepen Classificatie 2010* van het CBS (CBS, 2017c). Bij de factor 'persoonlijke ontwikkeling' is er gevraagd naar 'extra-curriculaire activiteiten', 'stage-ervaring', 'buitenlandervaring' en 'vriendschappen'. De overige vragen uit het eerste deel van de vragenlijst spreken voor zich en behoeven geen verdere toelichting op de vraagstelling.

Het tweede gedeelte van de vragenlijst bestaat uit migratievragen. Er wordt middels een gesloten vraag gevraagd naar migratiegeschiedenis. Om meer inzicht te krijgen in de intenties om terug te verhuizen naar Twente worden er verschillende gesloten en open vragen gesteld. Allereerst wordt middels een gesloten vraag gevraagd hoe vaak er een bezoek wordt gebracht aan Twente en middels een open vraag gevraagd naar de achterliggende waarom. Vervolgens wordt middels een gesloten vraag gevraagd of er de intentie is om terug te verhuizen naar Twente. De antwoordmogelijkheden zijn hierbij 'ja' (verdeeld in de drie onderscheiden levensfasen van de *levensloopbenadering*), 'nee' en 'weet ik nog niet'. Tenslotte wordt middels een gesloten vraag gevraagd welke plek de voorkeur geniet om te wonen als er geen intenties zijn om terug te verhuizen naar Twente. Om meer inzicht te krijgen in de locatiefactoren die van invloed zijn op retournigratie is middels verschillende gesloten vragen gevraagd welke locatiefactoren van invloed waren op de afweging om uit Twente te verhuizen en van of invloed zijn op de afweging om wel of niet terug te verhuizen. Deze locatiefactoren zijn gebaseerd op de in paragraaf 2.6 onderscheiden locatiefactoren die van invloed zijn op retournigratie van hoogopgeleiden. Daarop aansluitend wordt middels verschillende open vragen gevraagd of er nog andere locatiefactoren van invloed zijn. Als aanvulling op de locatiefactor 'verbondenheid met regio' is er eerder in de enquête middels een gesloten vraag gevraagd naar activiteiten in Twente en of werkende respondenten in Twente gesolliciteerd hebben. Om te kijken of locatiefactoren in Twente verbeterd kunnen worden is er gevraagd wat er verbeterd kan worden om de regio aantrekkelijker te maken om naartoe terug te verhuizen.

De overige vragen ('gemeente opgegroeid', 'gemeente woonachtig', 'aantal jaar studierend/werkend' en 'hbo- of wo-onderwijsinstelling') zijn toegevoegd om meer inzicht te krijgen in de representativiteit van de steekproef van de populatie. De vragenlijst wordt afgesloten met de mogelijkheid om op- of aanmerkingen en de mogelijkheid om een e-mailadres achter te laten voor de resultaten van het onderzoek. Om te vragenlijst definitief te maken is deze getest onder zes personen. Naar aanleiding daarvan zijn fouten en onduidelijkheden verbeterd. In bijlage 1 is de vragenlijst weergegeven.

4.2 Dataverzameling

De enquête is online verspreid. Het verspreiden van enquêtes via internet biedt de mogelijkheid om op een goedkope manier veel informatie te verzamelen van een grote populatie (McLafferty, 2010). Daarnaast biedt het de mogelijkheid om informatie te verzamelen van populaties die lastig te bereiken en geografisch verspreid zijn (McLafferty, 2010; Madge, 2010). Aangezien de onderzoeksgroep van dit onderzoek hoogopgeleiden betreft die lastig te bereiken zijn omdat er geen duidelijk onderling netwerk is en daarnaast geografisch over het land verspreid wonen, is online verspreiding van de enquêtes geschikt voor dataverzameling. Om de enquête online te verspreiden is de vragenlijst ingevoerd op ThesisTools Online Enquêtes. De link van de enquête is vervolgens via verschillende social media-platforms verspreid: het sociale platform Facebook en het zakelijke platform LinkedIn gebruikt. Er is gekozen voor deze platforms omdat veel jongvolwassenen hierop actief zijn. Jongvolwassenen zijn het meest geneigd om online te gaan en gebruiken deze platforms als een van de meest voorkomende manieren om met elkaar te communiceren (Ramo & Prochaska, 2012). Zowel het sociale platform Facebook en het zakelijke platform LinkedIn hebben een nieuwsoverzicht waar gebruikers activiteiten van elkaar kunnen zien. De onderzoeker heeft op de nieuwsoverzichten van beide social media-platforms een bericht geplaatst met een begeleidende tekst en een link naar de enquête met de oproep om te helpen om de enquête te verspreiden. Hiermee is geprobeerd om een sneeuwbalmethode opgang te helpen. Bij een sneeuwbalmethode doet de onderzoeker een oproep om een enquête te verspreiden. Personen uit het netwerk van de onderzoeker pakken dit vervolgens op en verspreiden het onder personen in een ander netwerk, enzovoort. Een sneeuwbalmethode is een veel gebruikte manier om data te verzamelen bij onderzoek met een lastig te bereiken populatie. Daarnaast draagt het ook bij aan het vergroten van de steekproefgrootte en vermindert het tijd en kosten (Baltar & Brunet, 2012). De oproep is opgepakt door personen in het netwerk van de onderzoeker. Deze personen hebben het bericht op hun eigen tijdslijn geplaatst of op het bericht gereageerd om andere personen die binnen de doelgroep van het onderzoek vallen te attenderen op de enquête. Als gevolg hiervan is er een sneeuwbal effect opgang gekomen waarbij het bericht al snel buiten het netwerk van de onderzoeker terecht kwam en veelvuldig is gedeeld en op is gereageerd. Voornamelijk het sociale platform Facebook heeft veel aandacht voor de enquête opgeleverd. Het heeft uiteindelijk geresulteerd in 361 respondenten. Naast de verspreiding via social media-platforms is er contact geprobeerd te leggen met verschillende organisaties voor promotie van de enquête. Hier is echter niets concreets uitgekomen.

4.3 Data-analyse

Van de 361 respondenten die de enquête hebben ingevuld bleken de resultaten van 24 respondenten onbruikbaar. Een groot deel van deze onbruikbare respondenten heeft enkel het eerste gedeelte van de vragenlijst met persoonlijke kenmerken ingevuld en heeft het tweede gedeelte van de vragenlijst met migratiekenmerken opengelaten. Het eerste gedeelte van de vragenlijst vraagt voornamelijk naar achtergrondinformatie van de respondent, het tweede gedeelte van vraagt naar cruciale informatie over migratiegedrag. Daarnaast bleek een klein aantal respondenten de enquête te hebben ingevuld terwijl deze niet behoorden tot de onderzoeksgroep: veelal te oud of nog steeds woonachtig in Twente. De uitkomsten van deze respondenten zijn niet meegenomen in de steekproef. Het totaal aantal respondenten in de steekproef komt hiermee op 337. Er is geprobeerd om te achterhalen in hoeverre de steekproef representatief is voor de populatie. Dit is geprobeerd te achterhalen met informatie uit CBS Statline en door contact te leggen met organisaties in Twente die hier mogelijk informatie over kunnen verschaffen. In CBS Statline is wel data beschikbaar over verhuizers uit Twente, maar niet specifiek voor hoogopgeleiden. Daarnaast bleek het na meerdere pogingen onmogelijk om bij organisaties

in Twente een ingang te krijgen. Aangezien het onmogelijk blijkt te achterhalen in hoeverre de steekproef representatief is voor de populatie is er voor gekozen om de resultaten van de 337 respondenten voor verder onderzoek te gebruiken. De resultaten van deze 337 respondenten zijn geanalyseerd met behulp van Excel en SPSS. Hierbij is zowel gebruik gemaakt van beschrijvende als toetsende statistiek. In Excel zijn figuren en tabellen gecreëerd voor beschrijvende statistiek. In SPSS zijn regressies uitgevoerd voor toetsende statistiek.

Om te onderzoeken wat de invloed van meerdere onafhankelijke variabelen is op een afhankelijke variabele is een regressie gebruikt. Het is echter zo dat een lineaire regressie niet geschikt is omdat de afhankelijke variabele geen ratio- of intervalvariabele is, maar een dummy. Een logistische regressie maakt het wel mogelijk om dit te onderzoeken. In een logistische regressie wordt een voorspelling gedaan (onder invloed van de onafhankelijke variabelen) van de kans dat dat een persoon in de categorie wel of niet terugverhuizen naar Twente valt. Een logistische regressie gaat uit van kansen, of wel kansverhoudingen: odds ratio's. Odds ratio's geven het onderlinge effect aan van de onafhankelijke variabelen op de afhankelijke variabele 'intentie terugverhuizen naar Twente' (Sieben & Linsen, 2009). Om een logistische regressie uit te voeren is het noodzakelijk dat de verschillende categorieën per variabele genoeg cases bevatten. Om hiervoor te zorgen zijn er categorieën samengevoegd. Ondanks dat er zo informatie verloren kan gaan, is dit noodzakelijk gebleken om de data te kunnen analyseren (McLafferty, 2010; Norusis, 2011).

De afhankelijke variabele is:

- **'Intentie terugverhuizen naar Twente'** (0=nee; 1=ja). Voor deze variabele zijn de drie categorieën voor 'ja' samengevoegd tot één. Daarnaast is de categorie 'weet ik nog niet' samengevoegd met 'nee'. Enerzijds omdat bij het uitvoeren van een multinomiale regressie bleek dat er slechts minimale verschillen waren in de uitkomsten van deze twee categorieën, anderzijds omdat in vergelijkbare onderzoeken dezelfde herclassificatie wordt gebruikt op basis van de afweging dat 'weet ik nog niet' een inhoudelijke reactie is op een vraag en geen vorm van non-respons (Carling, J. & Pettersen, 2014; De Haas et al., 2014).

De onafhankelijke variabelen voor persoonlijke factoren zijn:

- **'Geslacht'** (0=vrouw; 1=man). Dit is een dummy-variabele.
- **'Leeftijd'** (0=18 t/m 21 jaar; 1=22 t/m 25 jaar & 2=26 t/m 29 jaar). Voor deze variabele zijn de leeftijden samengevoegd tot drie categorieën.
- **'Burgerlijke staat'** (0=single; 1=relatie/getrouwd met iemand uit Twente & 2=relatie/getrouwd met iemand van buiten Twente). Voor deze variabele zijn de categorieën 'relatie met iemand uit Twente' en 'getrouwd met iemand uit Twente' samengevoegd, hetzelfde is gebeurd met de categorieën 'relatie met iemand van buiten Twente' en 'getrouwd met iemand van buiten Twente'.
- **'Occupatie'** (0=student; 1=werkend). Dit is een dummy-variabele.
- **'Sector'** (0=alfa; 1=bèta & 2=onderwijs). Voor deze variabele zijn de categorieën 'gedrag en maatschappij', 'economie', 'juridisch en openbare orde', 'gezondheidszorg' en 'recreatie en logistiek' samengevoegd tot 'alfa' en zijn de categorieën 'natuurwetenschap en informatie', 'techniek' en 'agrarisch en milieu' samengevoegd tot 'bèta'. 'Onderwijs' is een zelfstandige categorie gebleven omdat deze sector multidisciplinair is.
- **'Opleidingsniveau'** (0=hbo-bachelor; 1=wo-bachelor & 2=wo-master). Voor deze variabele wordt verondersteld dat een hbo-master qua niveau gelijk staat aan een wo-master en dat binnen een wo pre-master studenten doorgaans vakken uit een wo-bachelor volgen (Rijksoverheid, 2017), op basis hiervan zijn deze categorieën samengevoegd. Ook is: 'PhD' samengevoegd met 'wo-master'.

- **‘Opleidingsniveau vader’** en **‘Opleidingsniveau moeder’** (0=laagopgeleid; 1=middelbaar opgeleid & 2=hoogopgeleid). Voor deze variabelen zijn de opleidingsniveaus ‘geen opleiding’, ‘lagere school, basisonderwijs’ en ‘vmbo/mavo/lbo/vbo/lhno’ samengevoegd tot ‘laagopgeleid’, zijn de opleidingsniveaus ‘mbo/mts/meao’ en ‘havo/vwo/gymnasium’ samengevoegd tot ‘middelbaar opgeleid’ en zijn de opleidingsniveaus ‘hbo/heao/pabo/hts’ en ‘universiteit’ samengevoegd tot ‘hoogopgeleid’.
- **‘Ouders afkomstig uit Twente’** (0=nee; 1=ja, beide & 2=1 van de 2). Voor deze variabele was het niet nodig om categorieën samen te voegen.
- **‘Migratiegeschiedenis’** (0=niet eerder verhuisd; 1=verhuisd tussen gemeenten in Twente & 2=verhuisd vanuit andere regio naar Twente). Voor deze variabele zijn ‘nee’ en ‘verhuisd binnen gemeente in Twente’ samengevoegd tot ‘niet eerder verhuisd’.
- **‘Aantal jaar buiten Twente gewoond’** (0=0 t/m 2 jaar, 1=3 t/m 5 jaar & 2=6 of meer jaar). Voor deze variabele zijn verschillende jaren samengevoegd tot drie categorieën.

De onafhankelijke variabelen voor locatiefactoren zijn:

- **‘Nabijheid van familie’, ‘nabijheid van vrienden’, ‘nabijheid van partner’, ‘arbeidsmarkt’, ‘onderwijsaanbod’, ‘cultuur- en recreatieaanbod’, ‘leefomgeving’, ‘verbondenheid met regio’, ‘ligging en bereikbaarheid’ en ‘kosten levensonderhoud’** (0=nee; 1=ja). Voor deze variabelen is een dummy gebruikt.

Daarnaast zijn er onafhankelijke variabelen waarvan de uitkomsten voor bijna alle respondenten dicht bij elkaar liggen. Hierdoor heeft het weinig zin om te testen op differentiatie in invloed op de afhankelijke variabele. Zo geldt voor de onafhankelijke variabele ‘kinderen’ dat dit slechts toepasbaar is op één respondent en voor de onafhankelijke variabele ‘aantal jaren binnen Twente gewoond’ dat bijna alle respondenten uit Twente zijn verhuisd rond de leeftijd van het verlaten van het voorgezet onderwijs. Ook geldt voor de onafhankelijke variabelen over ‘persoonlijke ontwikkeling’ dat de uitkomsten toepasbaar zijn op bijna alle respondenten. Deze onafhankelijke variabelen zijn niet meegenomen in de analyse.

Tenslotte is om te achterhalen wat de invloed is van locatiefactoren op de intentie om terug te verhuizen naar Twente beschrijvende statistiek gebruikt. De locatiefactoren zijn verwerkt in verschillende tabellen en figuren. De uitkomsten van de data-analyse worden besproken in hoofdstuk 5.

4.4 Ethiek

Vanwege de contextgebondenheid van het onderwerp is het belangrijk om het onderzoek op een ethisch verantwoorde manier uit te voeren. Alle respondenten hebben de enquête vrijwillig ingevuld. Bij de vragenlijst is een toelichting bijgevoegd waarin het doel van het onderzoek wordt uitgelegd en duidelijk staat vermeld dat het invullen van de enquête volledig anoniem is. Ook hadden de respondenten bij vragen of opmerkingen de kans om contact op te nemen met zowel de onderzoeker als de begeleider. Bij het analyseren van de data is geprobeerd om hier zo objectief mogelijk conclusies aan te verbinden. Dit neemt niet weg dat een andere onderzoeker bepaalde uitkomsten wellicht anders had geïnterpreteerd.

5 Resultaten

5.1 Respondenten

Middels gesloten vragen is aan respondenten gevraagd naar achtergrondinformatie van de respondenten. De leeftijd van de respondenten varieert van 18 t/m 29 jaar en de gemiddelde leeftijd van de respondenten is 23,29 jaar. Van de respondenten is 66,4% student en is 33,6% werkend. 22,3% van de respondenten heeft een hbo-opleidingsniveau en 77,7% van de respondenten heeft een wo-opleidingsniveau. Respondenten hebben gemiddeld 18,33 jaar binnen en 4,52 jaar buiten Twente gewoond. Het merendeel van de respondenten is actief in de sectoren: gedrag en maatschappij (24,9%), juridisch en openbare orde (19,6%) en gezondheidszorg (21,1%). 38,7% van de respondenten is single, van de overige groep heeft 23,7% een relatie of is getrouwd met iemand uit Twente en heeft 37,7% een relatie of is getrouwd met iemand van buiten Twente. Slechts 0,3% van de respondenten heeft kinderen. Bij 71,8% van de respondenten zijn de ouders opgegroeid in Twente, bij 13,6% van de respondenten is één van de twee ouders opgegroeid in Twente en bij 14,5% van de respondenten zijn de beide ouders buiten Twente opgegroeid. Voor de respondenten geldt dat het opleidingsniveau van de vader iets hoger is dan het opleidingsniveau van de moeder. Bij het merendeel van de respondenten zijn de ouders hoogopgeleid, gevolgd door middelbaar en laagopgeleid. 79,2% van de respondenten is nog niet eerder verhuisd, 11,6% van de respondenten is verhuisd tussen gemeenten in Twente en 9,2% van de respondenten is verhuisd vanuit een andere regio naar Twente. In tabel 3 is een overzicht weergegeven met achtergrondinformatie van de respondenten. In bijlage 2, 3 en 4 zijn weergegeven: een overzicht van de herkomstgemeenten van de respondenten, een overzicht van de onderwijsinstellingen van de respondenten en een kaart van de huidige woonplaatsen van de respondenten.

		Percentage	
Geslacht	Man	26,7%	
	Vrouw	73,3%	
Occupatie	Student	66,4%	
	Werkend	33,6%	
	Gemiddelde	SD	Spreading
Leeftijd	23,29	2,514	18-29
Aantal jaren studierend (n=229)	4,1	1,647	1-9
Aantal jaren werkend (n=115)	2,1	1,542	1-8
Aantal jaren binnen Twente gewoond	18,33	2,901	4-26
Aantal jaren buiten Twente gewoond	4,52	2,588	1-19
		Percentage	
Opleidingsniveau	Hbo-bachelor	21,4%	
	Hbo-master	0,9%	
	Wo-bachelor	26,7%	
	Wo pre-master	1,8%	
	Wo-master	47,2%	
	PhD	2,1%	
Sector	Onderwijs	8,3%	
	Gedrag en maatschappij	24,9%	
	Juridisch en openbare orde	19,6%	
	Natuurwetenschap	3,9%	
	Techniek	7,7%	
	Agrarisch en milieu	3%	
	Gezondheidszorg	21,1%	
	Recreatie en logistiek	2,4%	

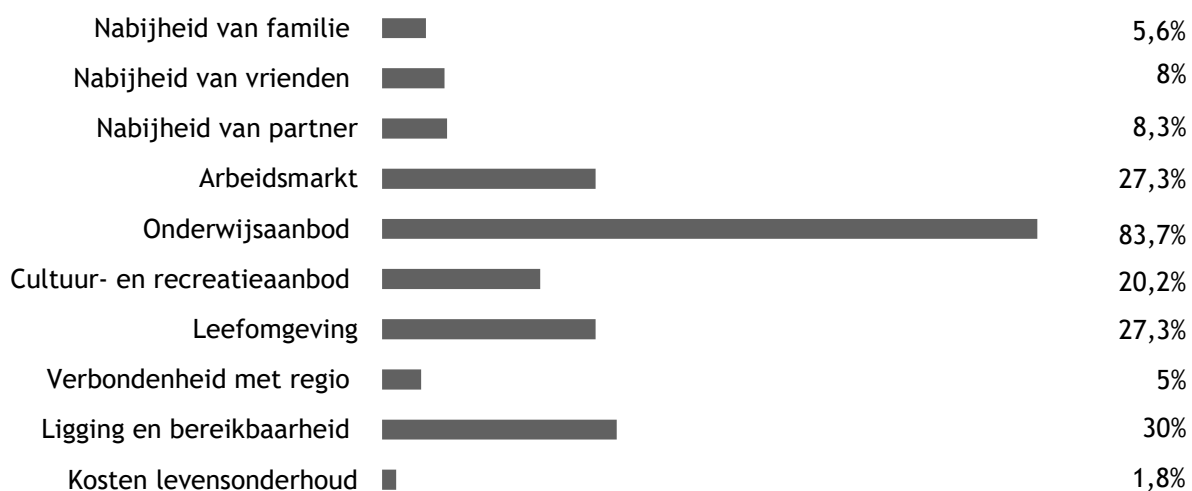
Burgerlijke staat	Single	38,6%
	Relatie/getrouwd met iemand uit Twente	23,7%
	Relatie/getrouwd met iemand van buiten Twente	37,7%
Kinderen	Ja	0,3%
	Nee	99,7%
Ouders afkomstig uit Twente	Beiden uit Twente	71,8%
	1 van de 2 uit Twente	13,6%
	Van buiten Twente	14,5%
Opleidingsniveau vader	Laagopgeleid	10,7%
	Middelbaar opgeleid	31,8%
	Hoogopgeleid	57,4%
Opleidingsniveau moeder	Laagopgeleid	14,9%
	Middelbaar opgeleid	37,5%
	Hoogopgeleid	47,6%
Migratiegeschiedenis	Niet eerder verhuisd	79,2%
	Verhuisd tussen gemeenten in Twente	11,6%
	Verhuisd vanuit andere regio naar Twente	9,2%

Tabel 3: Achtergrondinformatie respondenten (n=337)

5.2 Migratiegedrag respondenten

5.2.1 Verhuizen uit Twente

Middels een gesloten vraag is aan respondenten gevraagd welke factoren van invloed zijn op de afweging om uit Twente te verhuizen. Hieruit blijkt 'onderwijsaanbod' (83,7%) de belangrijkste factor in de afweging om uit Twente te verhuizen. Daarnaast hebben de factoren 'arbeidsmarkt' (26,4%), 'cultuur- en recreatieaanbod' (27,3%), 'leefomgeving' (27,3%) en 'ligging en bereikbaarheid' (30%) invloed op de afweging om uit Twente te verhuizen. De overige factoren 'nabijheid van familie' (5,6%), 'nabijheid van vrienden' (8%), 'nabijheid van partner' (8,3%), 'verbondenheid met regio' (5%) en 'kosten levensonderhoud' (1,8%) hebben een beperkte invloed op de afweging om uit Twente te verhuizen. In figuur 8 is een overzicht weergegeven van factoren die van invloed zijn op de afweging om uit Twente te verhuizen.

Figuur 8: Factoren van invloed op afweging om uit Twente te verhuizen (n=337). Let op: meerdere antwoorden mogelijk.

Vervolgens is middels een open vraag aan respondenten gevraagd of er nog andere factoren van invloed zijn op de afweging om uit Twente te verhuizen. De uitkomsten van deze vraag zijn onder een aantal factoren te classificeren. De belangrijkste factor die wordt gegeven is: de 'behoefte aan een nieuwe plek' (15,1%). Respondenten beschrijven graag een nieuwe omgeving te willen ontdekken en meer te willen zien dan alleen Twente, ook is er de behoefte om nieuwe mensen te leren kennen. Overige factoren zijn: de 'behoefte om zelfstandig te worden' (4,5%), de 'cultuur en mentaliteit' (3,3%) en dat er 'weinig te beleven' is (2,7%). Respondenten beschrijven graag zelfstandig te willen worden en zich te willen onttrekken aan thuis, vaak hangt dit samen met de stap om op kamers te gaan in een studentenstad buiten Twente. Ook beschrijven respondenten weinig op te hebben met de cultuur en mentaliteit in Twente. Deze wordt omschreven als gesloten en conservatief. Tenslotte beschrijven respondenten dat ze vinden dat er weinig te beleven is in Twente en de levendigheid en faciliteiten van grote te steden te missen. Opvallend is dat meerdere keren de aantrekkingskracht van de stad Groningen wordt genoemd. In figuur 9 is een overzicht weergegeven van overige factoren die van invloed zijn op de afweging om uit Twente te verhuizen.

Figuur 9: Overige factoren van invloed op afweging om uit Twente te verhuizen (n=337). Let op: meerdere antwoorden mogelijk.

5.2.2. Bezoek aan Twente

Middels een gesloten vraag is aan respondenten gevraagd hoe vaak ze een bezoek brengen aan Twente. Respondenten keren met grote regelmaat terug naar Twente. Meer dan 50% van de respondenten brengt zelfs eens in de twee weken een bezoek aan Twente, het betreft hier voornamelijk de groep studerende. De overige 28,5% van de respondenten brengt één keer per maand een bezoek aan Twente, slechts 17,2% van de respondenten brengt minder dan één keer per maand een bezoek aan Twente. Geen enkele respondent gaf aan nooit een bezoek te brengen aan Twente. In tabel 4 is een overzicht weergegeven van hoe vaak respondenten een bezoek brengen aan Twente.

		Percentage
Bezoek aan Twente	Elke week	30%
	Eens in de twee weken	24,3%
	Eén keer per maand	28,5%
	Minder dan één keer per maand	17,2%

Tabel 4: Bezoek aan Twente (n=337).

Vervolgens is middels een open vraag aan respondenten gevraagd met welke reden Twente wordt bezocht. De uitkomsten van deze vraag zijn onder een aantal factoren te classificeren. Het 'bezoeken van familie' (91,4%) en het 'bezoeken van vrienden' (62,3%) worden als belangrijkste redenen genoemd om Twente te bezoeken. Ook worden een '(bij)baan' (11,3%), '(sport)vereniging' (6,2%) en het 'bezoeken van een partner' (5,9%) genoemd als redenen om Twente te bezoeken. In figuur 12 is een overzicht weergegeven met redenen waarom respondenten een bezoek brengen aan Twente.

Figuur 10: Redenen bezoek aan Twente (n=337). Let op: meerdere antwoorden mogelijk.

5.2.3. Terugverhuizen naar Twente

Middels een gesloten vraag is aan respondenten gevraagd of ze van plan zijn terug te verhuizen naar Twente. Hieruit blijkt dat 23,5% van de respondenten de intentie heeft om (op korte of lange termijn) terug te verhuizen naar Twente. Van deze respondenten wil 11,3% dit zo snel mogelijk wil doen, wil 9,5% dit doen zodra men zich gaat settelen en wil 2,7% dit doen in de levensfase richting pensioen. 52,7% van de respondenten heeft op dit moment niet de intentie om terug te verhuizen naar Twente en 23,8% van de respondenten weet het nog niet. In tabel 5 is een overzicht weergegeven met of respondenten de intentie hebben om terug te verhuizen naar Twente.

	Percentage	
Intentie terugverhuizen naar Twente	Ja, zo snel mogelijk	11,3%
	Ja, maar eerst wil ik elders een aantal jaar (werk)ervaring opdoen. Ik wil terugkeren zodra ik me ga settelen	9,5%
	Ja, wanneer ik in de levensfase ben dat ik het wat rustiger aan kan gaan doen (richting pensioen)	2,7%
	Ja (totaal)	23,5%
	Nee, op dit moment niet	52,7%
	Weet ik nog niet	23,8%

Tabel 5: Intentie terugverhuizen naar Twente (n=337)

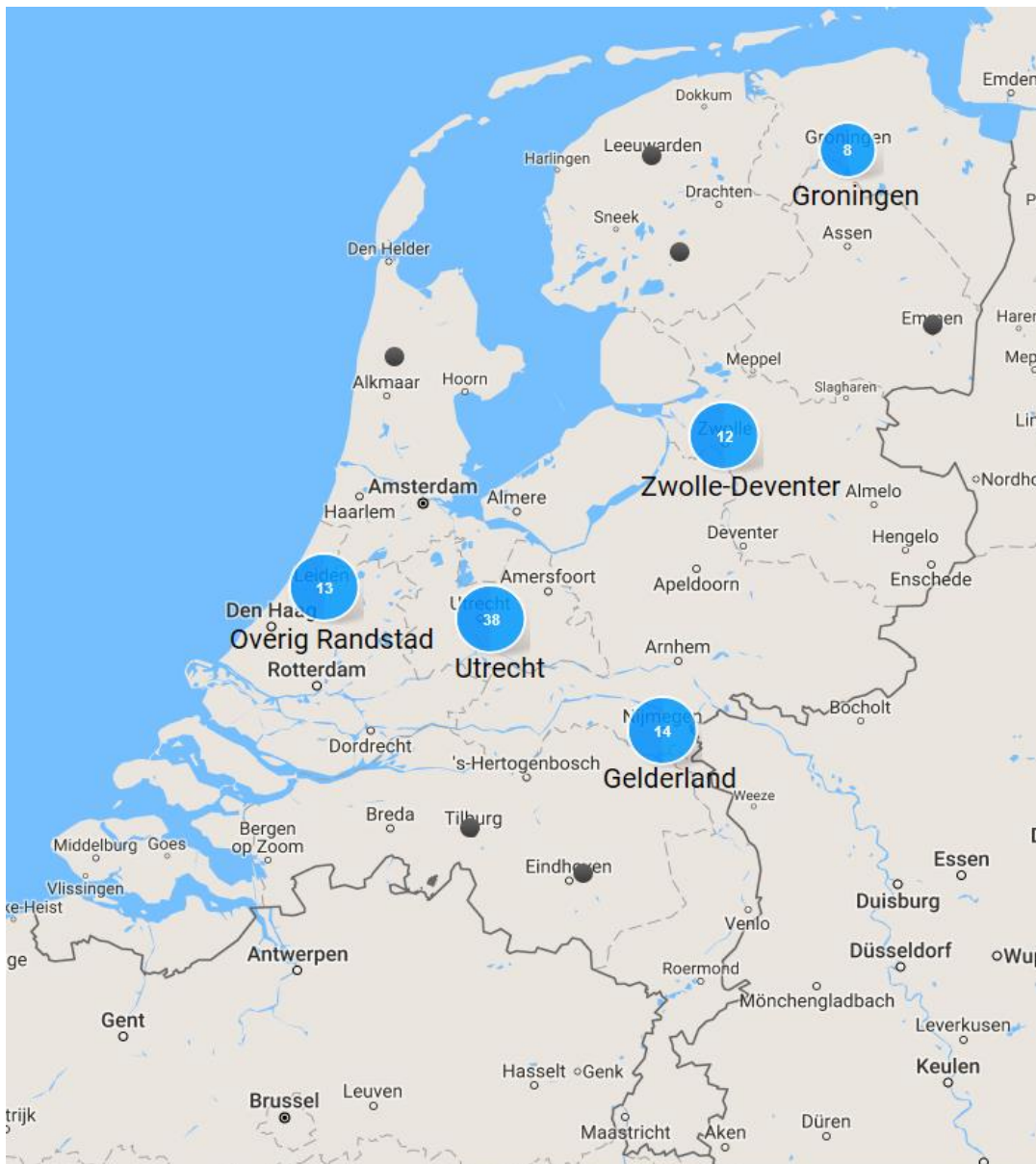
5.2.4. Alternatieve woonplaats

Middels een gesloten vraag aan respondenten die niet van plan zijn om (direct) terug te verhuizen naar Twente gevraagd welke plaats de voorkeur geniet om te wonen. 34,5% van de respondenten geeft aan in dezelfde plaats te willen blijven wonen als waar nu woonachtig, 25,1% van de respondenten geeft aan te willen verhuizen naar een andere plek en 40,4% van de respondenten geeft aan dit nog niet te weten. In tabel 6 is een overzicht weergegeven waar respondenten die niet (direct) de intentie hebben om terug te verhuizen naar Twente de voorkeur hebben om te wonen.

	Percentage	
Terugverhuizen naar Twente	Blijven wonen op de plek waar nu woonachtig	34,5%
	Verhuizen naar een andere plek	25,1%
	Weet ik nog niet	40,4%

Tabel 6: Voorkeur woonplaats buiten Twente (n=287).

Respondenten die willen blijven wonen op de plek waar nu woonachtig of willen verhuizen naar een andere plek hadden met een open antwoordmogelijkheid de mogelijkheid om te noemen welke plek dit zou zijn. Respondenten die van plan zijn te blijven wonen op de plek waar ze nu woonachtig zijn geven de voorkeur aan blijven wonen in: de Randstad (voornamelijk de stad Utrecht) (54,3%), Gelderland (voornamelijk de steden Arnhem, Nijmegen en Apeldoorn) (14,9%), Zwolle en Deventer (12,9%), de stad Groningen (8,5%) en overig (9,6%). Respondenten die van plan zijn om naar een andere plek te verhuizen geven de voorkeur aan verhuizen naar: de Randstad (voornamelijk Amsterdam en de stad Utrecht) (69,9%), Gelderland (voornamelijk de steden Arnhem, Nijmegen en Apeldoorn) (7,2%), Zwolle en Deventer (7,2%), buitenland (10,1%) en overig (5,7%). In figuur 11 is een overzichtskaart weergegeven met plekken waar respondenten bij voorkeur blijven wonen en in figuur 12 is een overzichtskaart weergegeven met plekken waar respondenten bij voorkeur naartoe verhuizen.

Figuur 11: Overzichtskaart plekken waar respondenten bij voorkeur blijven wonen (n=91) (eigen bewerking).¹

¹Let op: respondenten met buitenland als voorkeur om te blijven wonen (n=2) zijn niet in de kaart opgenomen.

Figuur 12: Overzichtskaart plekken waar respondenten bij voorkeur naartoe verhuizen (n=62) (eigen bewerking).⁴

5.3 Factoren van invloed op terugverhuizen

5.3.1. Persoonlijke en locatiefactoren van invloed op terugverhuizen

In tabel 7 is een overzicht weergegeven van de proportie van respondenten met de intentie om terug te verhuizen naar Twente voor de persoonlijke en locatiefactoren.

Categorie	Proportie respondenten met de intentie om terug te verhuizen naar Twente
-----------	--

⁴Let op: respondenten met buitenland als voorkeur om naartoe te verhuizen (n=10) zijn niet in de kaart opgenomen.

Persoonlijke factoren		
Geslacht	Man	17,9%
	Vrouw	25,6%
Leeftijd	18 t/m 21 jaar	36,4%
	22 t/m 25 jaar	22,4%
	26 t/m 29 jaar	10,3%
Burgerlijke staat	Single	22,3%
	Relatie/getrouwd met iemand uit Twente	47,5%
	Relatie/getrouwd met van buiten Twente	9,5%
Occupatie	Student	29,9%
	Werkend	10,8%
Sector	Alfa	23,2%
	Bèta	28,6%
	Onderwijs	17,9%
Opleidingsniveau	Hbo-bachelor	28,2%
	Wo-bachelor	30,2%
	Wo-master	17,8%
Opleidingsniveau vader	Laagopgeleid	33,3%
	Middelbaar opgeleid	28,3%
	Hoogopgeleid	19,2%
Opleidingsniveau moeder	Laagopgeleid	22%
	Middelbaar opgeleid	24%
	Hoogopgeleid	23,8%
Ouders afkomstig uit Twente	Nee	4,1%
	Ja, 1 van de 2	21,7%
	Ja, beiden	27,8%
Migratiegeschiedenis	Niet eerder verhuisd	23,7%
	Verhuisd tussen gemeenten in Twente	23,1%
	Verhuisd vanuit andere regio naar Twente	22,6%
Aantal jaar buiten Twente gewoond	0 t/m 2 jaar	31,5%
	3 t/m 5 jaar	26,6%
	6 of meer jaren	13%
Locatiefactoren		
Nabijheid van familie	Ja	31,6%
Nabijheid van vrienden	Ja	18,5%
Nabijheid van partner	Ja	14,3%
Arbeidsmarkt	Ja	13%
Onderwijsaanbod	Ja	24,6%
Cultuur- en recreatieaanbod	Ja	11,8%
Leefomgeving	Ja	13%
Verbondenheid met regio	Ja	23,5%
Ligging en bereikbaarheid	Ja	17,8%
Kosten levensonderhoud	Ja	16,7%

Tabel 7: Overzicht intentie om terugverhuizen naar Twente voor persoonlijke en locatiefactoren (n=337)

In tabel 8 worden de uitkomsten van de logistische regressie weergegeven. In model I is de invloed van de persoonlijke factoren meegenomen op de intentie om terug te verhuizen naar Twente. In model II zijn hier de locatiefactoren aan toegevoegd. De uitkomsten zijn weergegeven in de vorm van significantie en odds ratio's. Significantie geeft aan of er een

verband is tussen de afhankelijke variabele (Y) en onafhankelijke variabele (X1) onder invloed van de andere onafhankelijke variabelen (X2, X3 enz.). Odds ratio's geven het effect aan van de onafhankelijke variabelen (X1, X2 enz.) op de afhankelijke variabele (Y). Een odds ratio van groter dan 1,0 geeft aan dat er een grotere kans is om terug te verhuizen naar Twente (een positief effect) en een odds ratio van minder dan 1,0 geeft aan dat er een kleinere kans is om terug te verhuizen naar Twente (een negatief effect) (Sieben & Linsen, 2009). Bij het uitvoeren van de logistische regressie is bij onafhankelijke variabelen met twee of meer categorieën de eerste categorie als referentie gebruikt. Een logistische regressie kent niet zoals bij een lineaire regressie een proportie verklaarde variantie (R Square) die een voorspeller is van de fit van het model. Er is wel is er een pseudo-maat (Nagelkerke R Square) die voor het eerste model een waarde heeft van ,364 en voor het tweede model een waarde heeft van ,702. Ondanks dat deze uitkomst slechts een pseudo-maat is die niet met zekerheid de verklaarde variantie kan vaststellen, laat de uitkomst zien dat de onafhankelijke variabelen in het tweede model een betere voorspellende kracht op de afhankelijke variabele hebben dan in het eerste model (Sieben & Linsen, 2009).

	Model I		Model II	
	Sig.	Odds ratio's	Sig.	Odds ratio's
Persoonlijke factoren				
Geslacht				
Man	,157	,594	,166	,585
Leeftijd	,637		,653	
22 t/m 25 jaar	,374	,673	,381	,662
26 t/m 29 jaar	,792	,810	,445	,524
Burgerlijke staat	,000***		,000***	
Relatie/getrouwd met iemand uit Twente	,001***	3,047***	,003**	2,977**
Relatie/getrouwd met van buiten Twente	,012*	,366*	,013*	,346*
Occupatie				
Werkend	,032*	,349*	,464	,665
Sector	,148		,148	
Bèta	,148	1,861	,270	1,654
Onderwijs	,267	,509	,134	,375
Opleidingsniveau	,374		,519	
WO-bachelor	,170	,540	,303	,611
WO-master	,319	,643	,324	,633
Opleidingsniveau vader	,558		,274	
Middelbaar opgeleid	,949	,967	,619	,763
Hoogopgeleid	,477	,693	,179	,479
Opleidingsniveau moeder	,924		,946	
Middelbaar opgeleid	,910	,947	,791	1,145
Hoogopgeleid	,875	1,079	,738	1,189
Ouders afkomstig uit Twente	,028*		,027*	
Ja, 1 van de 2	,019*	7,339*	,035*	6,390*
Ja, beiden	,008**	8,216**	,008**	8,962**
Migratiegeschiedenis	,569		,695	
Verhuisd tussen gemeenten in Twente	,824	,898	,704	,823
Verhuisd vanuit andere regio naar Twente	,314	1,768	,478	1,518
Aantal jaar buiten Twente gewoond	,461		,648	
3 tot 5 jaar	,468	1,342	,680	1,198
6 of meer jaren	,692	,802	,682	,772
Locatiefactoren				
Nabijheid van familie			,019*	6,165*
Nabijheid van vrienden			,876	,891
Nabijheid van partner			,650	,718

Arbeidsmarkt			,178	,478
Onderwijsaanbod			,972	,979
Cultuur- en recreatieaanbod			,513	,711
Leefomgeving			,065	,438
Verbondenheid met regio			,506	,546
Ligging en bereikbaarheid			,163	,561
Kosten levensonderhoud			,675	1,744

*p< ,05; **p< ,01; ***p< ,001.

Tabel 8: Uitkomsten logistische regressie voor de intentie om terugverhuizen naar Twente (n=337).

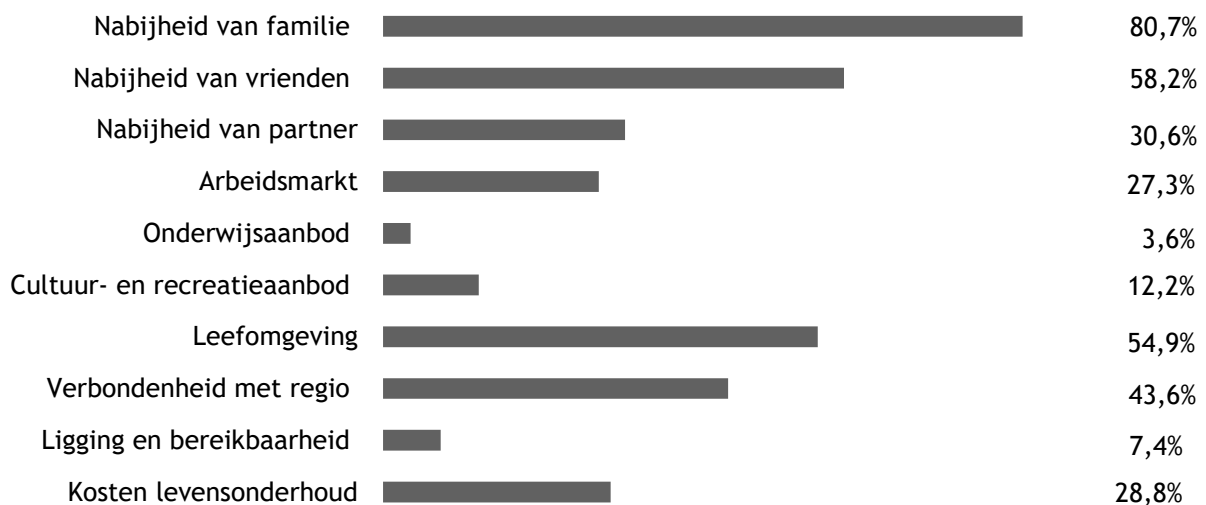
Uit de logistische regressie komt dat er voor de onafhankelijke variabelen ‘burgerlijke staat’, ‘occupatie’ en ‘ouders afkomstig uit Twente’ een significant verband is met de afhankelijke variabele ‘intentie terugverhuizen naar Twente’ in model I. Als model II wordt toegevoegd blijkt dat de onafhankelijke variabele ‘occupatie’ niet meer significant is en dat de onafhankelijke variabele ‘nabijheid van familie’ wel significant is. Voor de overige onafhankelijke variabelen geldt dat er geen significant verband is met de afhankelijke variabele. In dit onderzoek is een eventuele invloed van de overige onafhankelijke variabelen op de ‘intentie terugverhuizen naar Twente’ niet aan te tonen.

Voor persoonlijke factoren geldt dat in tegenstelling tot wat werd verwacht dat er voor ‘geslacht’ en ‘leeftijd’ geen significant verband is met de ‘intentie terugverhuizen naar Twente’. Er is wel een significant verband voor ‘burgerlijke staat’ met de ‘intentie terugverhuizen naar Twente’. Het blijkt dat er voor respondenten in de categorie ‘relatie/getrouwd met iemand uit Twente’ een grote kans is om terug te verhuizen naar Twente. Verder is er voor respondenten in de categorie ‘relatie/getrouwd met iemand van buiten Twente’ een kleine kans om terug te verhuizen naar Twente. Voor ‘occupatie’ is er in model I een significant verband met de ‘intentie terugverhuizen naar Twente’. Dit betekent dat de kans op terugverhuizen naar Twente kleiner is dan voor ‘werkenden’ en groter voor ‘studenten’. In tegenstelling tot wat werd verwacht blijkt dat er voor ‘sector’ en ‘opleidingsniveau’ geen significant verband is met de ‘intentie terugverhuizen naar Twente’. Ook blijkt er voor ‘opleidingsniveau moeder’ en ‘opleidingsniveau vader’ geen significant is met de ‘intentie terugverhuizen naar Twente’. Er is wel een significant verband voor ‘ouders afkomstig uit Twente’ met de ‘intentie terugverhuizen naar Twente’. Voor respondenten in de categorieën ‘1 van de 2 ouders afkomstig uit Twente’ of ‘beide ouders afkomstig uit Twente’ is er een grote kans op terugverhuizen naar Twente. Voor respondenten in de categorie ‘ouders niet afkomstig uit Twente’ is er een kleine kans op terugverhuizen naar Twente. Tenslotte blijkt voor ‘migratiegeschiedenis’ en ‘aantal jaren woonachtig buiten Twente’ dat er geen significant verband is met de ‘intentie terugverhuizen naar Twente’. Voor locatiefactoren geldt dat in tegenstelling tot wat werd verwacht dat er alleen voor ‘nabijheid van familie’ een significant verband is met de ‘intentie terugverhuizen naar Twente’. Voor de andere locatiefactoren is er geen significant verband.

5.3.2. Locatiefactoren van invloed op wel terugverhuizen

Middels een gesloten vraag is aan respondenten gevraagd welke locatiefactoren van invloed zijn op de afweging om wel naar Twente terug te verhuizen. Hieruit blijkt dat ‘nabijheid van familie’ (80,7%) de grootste invloed heeft, direct daarop volgen: ‘nabijheid van vrienden’ (58,2%), ‘leefomgeving’ (54,9%) en ‘verbondenheid met regio’ (43,6%). Daarnaast hebben ook ‘nabijheid van partner’ (30,6%), ‘arbeidsmarkt’ (27,3%), ‘cultuur- en recreatieaanbod’ (12,2%) en ‘kosten levensonderhoud’ (28,8%) invloed. De overige factoren ‘onderwijsaanbod’ (3,6%) en ‘ligging en bereikbaarheid’ (7,4%) hebben een beperkte

invloed. In figuur 13 is een overzicht weergegeven van factoren die van invloed zijn op de afweging om wel naar Twente terug te verhuizen.

Figuur 13: Factoren van invloed op afweging om wel terug te verhuizen naar Twente (n=337). Let op: meerdere antwoorden mogelijk.

Middels een open vraag is aan respondenten gevraagd of er nog andere factoren van invloed zijn op de afweging om wel terug te verhuizen naar Twente. De uitkomsten van deze vraag zijn onder een aantal factoren te classificeren. Als factoren worden genoemd: ‘cultuur en mentaliteit’ (3,3%), ‘interessant voor toekomst’ (3%) en ‘zorg voor familie’ (1,2%). Voor ‘cultuur en mentaliteit’ geldt dat Twente een plek is waar respondenten zich thuis voelen. De sfeer, saamhorigheid en mentaliteit die Twente kenmerken worden als prettig ervaren. Daarnaast geldt voor ‘interessant voor toekomst’ dat respondenten Twente zien als een geschikte omgeving om kinderen op te voeden of oud te worden. Tenslotte geldt voor ‘zorg voor familie’ dat respondenten met een familielid die verzorging nodig heeft dit als een reden zien om terug te verhuizen naar Twente. In figuur 14 is een overzicht weergegeven van overige factoren van invloed op de afweging om wel terug te verhuizen naar Twente.

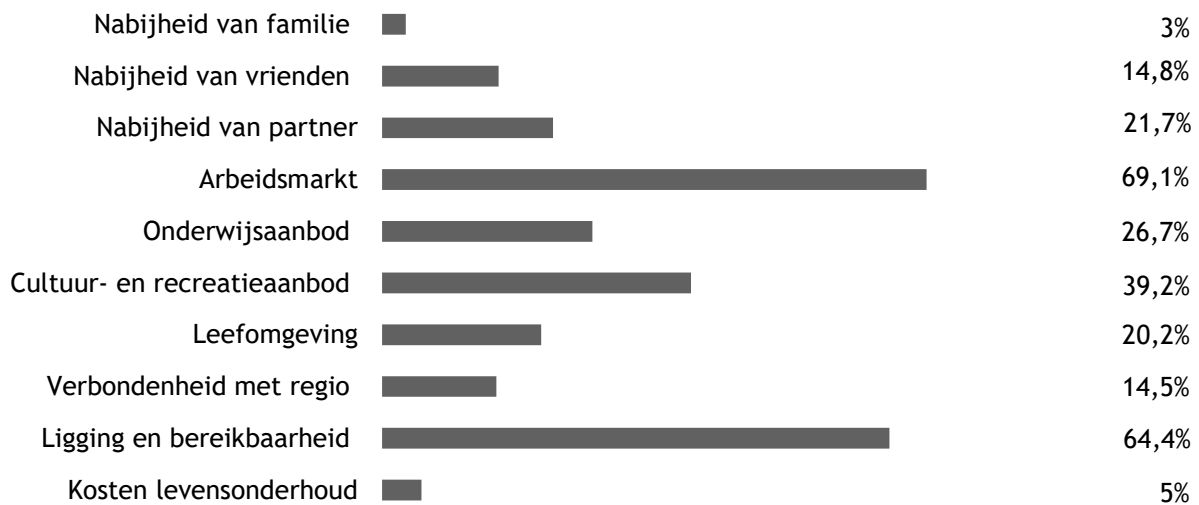

Figuur 14: Overige factoren van invloed op afweging om wel terug te verhuizen naar Twente (n=337). Let op: meerdere antwoorden mogelijk.

5.3.3. Locatiefactoren van invloed op niet terugverhuizen

Middels een gesloten vraag is aan respondenten gevraagd welke locatiefactoren van invloed zijn op de afweging om niet naar Twente terug te verhuizen. Hieruit blijkt dat ‘arbeidsmarkt’ (69,1%), ‘ligging en bereikbaarheid’ (64,4%) en ‘cultuur- en recreatieaanbod’ (39,2%) de grootste invloed hebben. ‘Nabijheid van vrienden’ (14,8%), ‘nabijheid van partner’ (21,7%), ‘onderwijsaanbod’ (26,7%), ‘leefomgeving’ (20,2%) en ‘verbondenheid met regio’ (14,5%) zijn ook van invloed. ‘Nabijheid van familie’ (3%) en ‘kosten levensonderhoud’ (5%) hebben weinig invloed. In figuur 15 is een overzicht

weergegeven met factoren die van invloed zijn op de afweging om niet terug te verhuizen naar Twente.

Figuur 15: Factoren van invloed op afweging om niet terug te verhuizen naar Twente (n=337). Let op: meerdere antwoorden mogelijk.

Middels een open vraag is aan respondenten gevraagd of er nog andere factoren van invloed zijn op de afweging om niet terug te verhuizen naar Twente. De uitkomsten van deze vraag zijn onder twee factoren te classificeren. De voornaamste factor die wordt genoemd is ‘cultuur en mentaliteit’ (5,9%). Respondenten geven aan dat ze na hun verhuizing uit Twente het lastig vinden om daar gelijkgestemden te vinden waar ze zich mee kunnen identificeren. Redenen die hiervoor genoemd worden zijn: de levenswijze en cultuur die als gesloten worden ervaren, de angst voor vernieuwing, de grote sociale controle en conservatieve opvattingen over maatschappelijke kwesties. Daarnaast wordt ‘weinig te beleven’ (2,7%) ook genoemd als factor. Respondenten vinden dat er weinig te beleven is en missen de levendigheid van een grote stad. In figuur 16 is een overzicht weergegeven van de overige factoren die van invloed zijn op de afweging om niet terug te verhuizen naar Twente.

Figuur 16: Overige factoren van invloed op de afweging om niet terug te verhuizen naar Twente (n=337). Let op: meerdere antwoorden mogelijk.

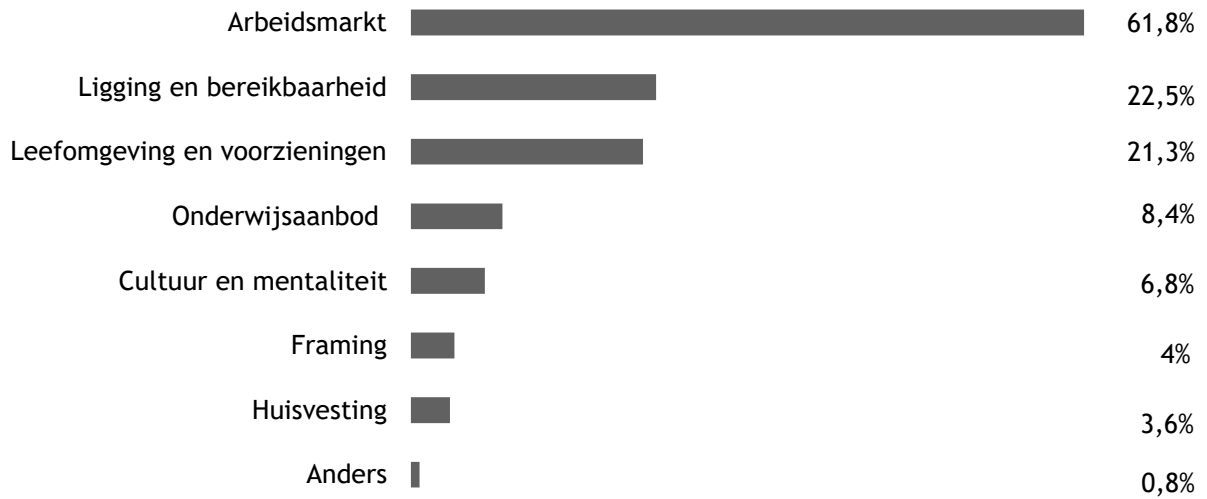
5.4 Factoren verbeteren om terugverhuizen aantrekkelijker te maken

Middels een open vraag is aan respondenten gevraagd hoe Twente aantrekkelijker gemaakt kan worden voor hoogopgeleiden om naartoe terug te verhuizen. 249 respondenten hebben deze vraag beantwoord. De uitkomsten van de respondenten zijn onder een aantal factoren te classificeren: ‘arbeidsmarkt’ (61,8%), ‘ligging en bereikbaarheid’ (22,5%), ‘leefbaarheid en voorzieningen’ (21,4%), ‘onderwijsaanbod’ (8,4%), ‘cultuur en mentaliteit’ (6,8%), ‘framing’ (4%) en ‘huisvesting’ (3,6%).

Duidelijk is dat de ‘arbeidsmarkt’ de belangrijkste factor is in het aantrekkelijker maken van Twente voor hoogopgeleiden om naartoe terug te verhuizen. Respondenten geven aan

dat er weinig kansen liggen voor hoogopgeleiden op de arbeidsmarkt in Twente: er zijn te weinig banen op hbo- of wo-niveau, de banen op hbo- of wo-niveau zijn te veel geconcentreerd op technische sectoren, doorgroeimogelijkheden zijn beperkt en salarissen zijn lager ten opzichte van de Randstad. Om Twente aantrekkelijker te maken voor hoogopgeleiden moeten kansen op de arbeidsmarkt worden vergroot. Als voornaamste verbeteringen worden gegeven: het vergroten van het aanbod van banen in niet-technische sectoren, het aantrekken van grote en hoogwaardige bedrijven en decentralisatie van overheidsinstellingen naar Twente. Daarnaast geven respondenten ook aan dat 'ligging en bereikbaarheid' en 'leefomgeving en voorzieningen' belangrijke factoren zijn in het aantrekkelijker maken van Twente voor hoogopgeleiden om naartoe terug te verhuizen. Respondenten erkennen dat het lastig is om wat te veranderen aan de ongunstige ligging van Twente. Het is echter wel zo dat dit probleem kan worden verminderd door de bereikbaarheid te verbeteren. Hiervoor moeten betere en snellere verbindingen met de rest van Nederland (voornamelijk de Randstad) worden gerealiseerd. Daarnaast is het voor hoogopgeleiden die gewend zijn aan een grootstedelijke omgeving lastig om terug te schakelen naar de situatie in Twente. De (binnen)stedelijke omgeving in Twente wordt als weinig aantrekkelijk ervaren door hoogopgeleiden en tegelijkertijd is het cultuur- en recreatieaanbod gericht op jongvolwassenen beperkt. Om meer dynamiek en diversiteit te realiseren moet er gefocust worden op het aantrekkelijker maken van de (binnen)stedelijke omgeving en het vergroten van het cultuur- en recreatieaanbod dat is gericht op jongvolwassenen.

'Cultuur en mentaliteit', 'onderwijsaanbod', 'framing' en 'huisvesting' zijn minder genoemde factoren in het aantrekkelijker maken van Twente voor hoogopgeleiden om naartoe terug te verhuizen. Respondenten geven aan dat de cultuur en mentaliteit in Twente niet aansluit op die van hoogopgeleiden. Er wordt echter ook gezien dat het lastig is om dit te veranderen en er wordt aangegeven dat het vergroten van het aandeel hoogopgeleiden ervoor zal zorgen dat dit vermindert. Daarnaast geven respondenten aan dat het beperkte onderwijsaanbod op hbo- en wo-niveau ervoor zorgt dat veel hoogopgeleiden worden geforceerd om uit Twente te verhuizen. Een breder aanbod, naast de met name technische wo-opleidingen, zal ervoor zorgen dat meer hoogopgeleiden in Twente kunnen blijven wonen. Ook geven respondenten aan dat het algehele beeld van Twente buiten de regio alleen maar platteland is en dat er geen grote steden zijn. Om dit onterechte beeld weg te nemen is het belangrijk om Twente op een positieve manier te positioneren met alles wat het te bieden heeft. Verder geven respondenten aan dat de huizenprijzen op de private markt voor hoogopgeleiden hoog zijn en dat er weinig starterswoningen beschikbaar zijn, zowel in de steden als in de dorpen. Tenslotte geven respondenten aan dat ze graag wonen en werken met gelijkgestemden. In figuur 17 is een overzicht weergegeven van de factoren die verbeterd kunnen worden om Twente aantrekkelijker te maken voor hoogopgeleiden om naartoe terug te verhuizen.

Figuur 17: Factoren die verbeterd kunnen worden om Twente aantrekkelijker maken voor hoogopgeleiden om naartoe terug te verhuizen (n=249). Let op: meerdere antwoorden mogelijk.

6 Discussie

6.1 Onderzoeksmethode

In dit onderzoek is de kwantitatieve onderzoeksmethode van enquêtes gebruikt. Bij het gebruik van enquêtes is er het gevaar op vragen die slecht zijn geformuleerd, het krijgen van antwoorden die dubbelzinnig zijn te interpreteren en het niet verkrijgen van antwoorden op vragen waar eigenlijk naar wordt gezocht. Belangrijk bij de keuze voor enquêtes is om de beperkingen van deze onderzoeksmethode te zien en deze zoveel mogelijk te minimaliseren. Dit is gedaan door een duidelijke toelichting op de vragenlijst toe te voegen, een zorgvuldige formulering van de enquêtevragen te gebruiken en het gebruik van een mix van gesloten en open vragen om ook de achterliggende informatie te achterhalen (McLafferty, 2010). Ook is de vragenlijst vooraf getest onder zes personen en zijn naar aanleiding daarvan fouten en onduidelijkheden verbeterd.

6.2 Dataverzameling

In dit onderzoek is voor de dataverzameling gebruik gemaakt van social media-platforms en een sneeuwbalmethode. Een online enquête heeft doorgaans een lagere respons dan enquêtes op papier (Madge, 2010). Er is van een lage respons op de enquête in dit onderzoek echter geen sprake. Van hoogopgeleiden mag worden verondersteld dat deze groep instaat is om een online enquête in te vullen, aangezien men in het dagelijks leven veel gebruik maakt van computer en internet. Ook is een groot aandeel van deze groep actief op social media-platforms. Daarnaast lijkt het zo te zijn dat wanneer respondenten het onderzoek aansprekend vinden, dat men zich hiermee identificeert en daardoor geneigd is om de enquête in te vullen (Baltar & Brunet, 2012). Uit onderzoek van Benfield & Szlemko (2006) naar verschillende online dataverzamelingmethoden blijkt dat het gebruik van een sneeuwbalmethode de meest effectieve en efficiënte manier van dataverzameling is om een lastig te bereiken populatie in een onderzoek op te nemen. Het gebruik van een sneeuwbalmethode via social media-platforms is bovendien effectiever dan via traditionele methoden. Daarnaast zorgt het gebruik van een persoonlijk profiel van de onderzoeker voor extra vertrouwen onder respondenten en draagt eraan bij dat respondenten eerder geneigd zijn om een enquête in te vullen (Baltar & Brunet, 2012).

Er kan niet ontkend worden dat er in dit onderzoek mogelijk sprake is van een selectiebias. De steekproef betreft enkel respondenten die actief zijn op internet (in het bijzonder op social media-platforms), ook zijn de respondenten verzameld via het persoonlijke netwerk van de onderzoeker. Een mogelijk selectiebias is echter tot een minimum beperkt doordat verondersteld mag worden dat voor bijna alle hoogopgeleiden geldt dat ze actief zijn op internet (in het bijzonder op social media-platforms) (Baltar & Brunet, 2012) en doordat de oproep voor het invullen en delen van de enquête gelijk werd opgepikt buiten het persoonlijke netwerk van de onderzoeker. Ondanks herhaaldelijke pogingen bleek het onmogelijk om te controleren in hoeverre de steekproef representatief is voor de populatie. In de steekproef zijn een aantal subgroepen over- of ondervertegenwoordigd: wo'ers, vrouwen en hoogopgeleiden gestudeerd of woonachtig in Groningen. Dit is echter te verklaren doordat: wo'ers een stuk ruimtelijk mobieler zijn dan hbo'ers en daarom in grotere getalen uit Twente verhuizen (Venhorst & Van Dijk, 2010; Venhorst et al., 2011), dat hoogopgeleide vrouwen eerder geneigd zijn om online enquêtes in te vullen omdat zij van nature meer betrokkenheid tonen (Smith, 2008), dat onderwijsinstellingen in Twente een mannenoverschot hebben vanwege de focus op technische studies waardoor minder hoogopgeleiden mannen uit de regio verhuizen (Tubantia, 2017) en dat de stad Groningen voor hoogopgeleiden die buiten Twente gaan studeren verreweg de belangrijkste bestemming is (Tordoir et al., 2015).

Tenslotte is het zo doordat de onderzoeksgroep lastig is te bereiken dat het gebruik van een sneeuwbal methode op social media-platforms, ondanks de beperkingen, de meest efficiënte en effectieve manier van dataverzameling is. Enerzijds maakt de unieke positie waar de onderzoeker zich in bevindt dat deze methode van dataverzameling uitermate geschikt is voor dit onderzoek. Anderzijds heeft dit onderzoek een onderzoeksmethode gebruikt die de steekproefgrootte van lastig te bereiken populaties kan vergroten, het responspercentage vergroot en de wervingscapaciteit verbeterd (Baltar & Brunet, 2012).

6.3 Data-analyse

In dit onderzoek is voor de data-analyse gebruikt gemaakt van zowel beschrijvende als toetsende statistiek. Voor de beschrijvende statistiek is overwogen om voor de meest scheve verhouding man-vrouw (26,7% vs. 73,3%) een wegingsfactor te gebruiken. Hier is echter van afgezien omdat niet met zekerheid vastgesteld kan worden wat de man-vrouwverdeling in de populatie is. Voor de toetsende statistiek bleek dat de uitkomsten van de variabelen voor 'persoonlijke ontwikkeling' te dicht bij elkaar lagen waardoor het niet zinvol was om te toetsen op een significant verband met de 'intentie terugverhuizen naar Twente'. Ondanks dat de vragenlijst met grote zorgvuldigheid is opgesteld, had er om hierop te toetsen een andere vraagstelling gebruikt moeten worden die beter bruikbare data zou opleveren. Verder bleek in de data-analyse dat de representativiteit van de steekproef geen afwijkende waarden heeft opgeleverd voor de afhankelijke variabele 'intentie terugverhuizen naar Twente'.

7 Conclusies en aanbevelingen

7.1 Conclusies

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te verkrijgen in hoeverre hoogopgeleiden, opgegroeid in Twente en woonachtig buiten de regio, de intentie hebben om terug te verhuizen. De belangrijkste conclusie van dit onderzoek is dat slechts 23,5% van de hoogopgeleiden de intentie heeft om (op korte of lange termijn) terug te verhuizen naar Twente, 52,7% van de hoogopgeleiden is niet van plan om terug te verhuizen naar Twente en 23,8% van de hoogopgeleiden het nog niet weet. In de volgende paragrafen worden de conclusies op de hoofd- en deelvragen besproken.

7.1.1. *Persoonlijke factoren*

In deze paragraaf wordt de conclusie op de eerste deelvraag besproken. De eerste deelvraag is: *Welke persoonlijke factoren zijn van invloed op de intentie om terug te verhuizen naar Twente?*

Uit de analyse blijkt dat vanwege een significant verband de persoonlijke factoren 'burgerlijke staat', 'occupatie' en 'ouders afkomstig uit Twente' invloed hebben op de 'intentie terugverhuizen naar Twente'. Op basis van deze uitkomst worden de hypothesen voor 'burgerlijke staat', 'occupatie' en 'ouders afkomstig uit Twente' aangenomen en worden de overige hypothesen voor persoonlijke factoren verworpen. De uitkomst laat zien dat de invloed van persoonlijke factoren op de intentie om terug te verhuizen naar Twente nagenoeg geen rol meer speelt als hoogopgeleiden eenmaal uit de regio zijn verhuisd. Enkel persoonlijke factoren die nauw verbonden zijn met Twente ('relatie/getrouwd met iemand uit Twente' en 'ouders afkomstig uit Twente') vergroten de kans op terugverhuizen. Een verklaring hiervoor kan gevonden in de *levensloopbenadering* die er vanuit gaat dat hoogopgeleiden de keuze tot terugverhuizen maken op basis van persoonlijke voorkeuren en afwegingen onder invloed van de omgeving (Bodvarsson & Berg, 2013). Deze persoonlijke voorkeuren en afwegingen zijn afhankelijk van de levensfase waarin hoogopgeleiden zich bevinden (Rérat, 2013). Een andere verklaring is een groter gevoel van verbondenheid en een groter sociaal netwerk vanwege partner en familie in de regio van herkomst (Rérat, 2013). Daarnaast geldt voor 'occupatie' dat 'studenten' een grotere kans hebben om terug te verhuizen naar Twente dan 'werkenden'. Een verklaring hiervoor kan gevonden worden in het *human capital-migratiemodel* die er vanuit gaat dat hoogopgeleiden bij het betreden van de arbeidsmarkt zullen proberen om het opgedane menselijk kapitaal het best tot zijn recht te laten komen door het inkomen met een zo goed mogelijke match op de arbeidsmarkt het hoogst te laten zijn. Werkenden zijn daardoor minder snel geneigd zijn om terug te verhuizen naar Twente waar de mogelijkheden op de arbeidsmarkt beperkt zijn (Bodvarsson & Berg, 2013). Ook kan een verklaring gevonden worden in de *levensloopbenadering* die stelt dat hoogopgeleiden een leven dat men elders heeft opgebouwd niet snel zal inruilen voor een nieuw op te bouwen leven in Twente (Smeulders & Latten, 2009). Verder is het zo dat studenten die vaak nog maar kortgeleden uit Twente zijn verhuisd elders minder locatiespecifiek kapitaal hebben opgebouwd en daarom eerder geneigd zijn om terug te verhuizen dan werkenden (DaVanzo, 1983).

7.1.2. *Locatiefactoren*

In deze paragraaf wordt de conclusie op de tweede deelvraag besproken. De tweede deelvraag is: *Welke locatiefactoren zijn van invloed op de intentie om terug te verhuizen naar Twente?*

Uit de analyse blijkt dat vanwege een significant verband de locatiefactor 'nabijheid van familie' invloed heeft op de intentie om terug te verhuizen naar Twente. Op basis van deze uitkomst wordt de hypothese voor 'nabijheid van familie' aangenomen. Aangezien de overige locatiefactoren niet van invloed zijn op de intentie om terug te verhuizen naar Twente worden ook de hypothesen voor 'arbeidsmarkt', 'onderwijsaanbod', 'cultuur- en recreatieaanbod', 'ligging en bereikbaarheid' en 'kosten levensonderhoud' aangenomen. De overige hypothesen voor locatiefactoren worden verworpen. Het significante verband van 'nabijheid van familie' met 'intentie terugverhuizen naar Twente' komt overeen met vergelijkbare onderzoeken waaruit ook blijkt dat dit de belangrijkste locatiefactor is om terug te verhuizen (Reichert, 2001; Dienel et al., 2006; R  rat 2013, R  rat, 2014). Daarnaast blijkt ook dat 'nabijheid van familie' (80,7%) de belangrijkste locatiefactor is in de afweging om wel terug te verhuizen naar Twente, andere belangrijke locatiefactoren hiervoor zijn: 'nabijheid van vrienden' (58,2%), 'leefomgeving' (54,9%) en 'verbondenheid met regio' (43,6%). Verder blijkt dat 'arbeidsmarkt' (69,1%) en 'ligging en bereikbaarheid' (64,4%) de belangrijkste locatiefactoren zijn in de afweging om niet terug te verhuizen naar Twente, gevolgd door 'cultuur en recreatieaanbod' (39,2%). Dit komt overeen met uitkomsten van vergelijkbare onderzoeken van DaVanzo (1976) en Niedomsyl & Amcoff (2010) naar retour- en niet-retourmigranten. Voor hoogopgeleiden met de intentie om niet terug te verhuizen naar Twente geldt dat economische factoren hierop van invloed zijn. Voor hoogopgeleiden met de intentie om wel terug te verhuizen naar Twente geldt dat economische factoren fungeren als facilitator om dit mogelijk te maken, maar dat sociale en culturele factoren doorslaggevend zijn bij deze keuze.

7.1.3. Verbeteren factoren

In deze paragraaf wordt de conclusie op de derde deelvraag besproken. De derde deelvraag is: *Hoe kunnen deze factoren worden verbeterd om Twente aantrekkelijker te maken voor hoogopgeleiden om naartoe terug te verhuizen?*

Uit de analyse blijkt dat 'arbeidsmarkt' (61,8%) de meest genoemde factor is om te verbeteren. De arbeidsmarkt voor hoogopgeleiden in Twente is beperkt en vanwege de technische universiteit sterk gefocust op deze sector. Als voornaamste verbeterpunten worden aangedragen: het vergroten van het aanbod van banen in niet-technische sectoren, het aantrekken van grote en hoogwaardige bedrijven en decentralisatie van overheidsinstellingen naar Twente. Daarnaast worden 'ligging en bereikbaarheid' (22,5%) en 'leefbaarheid en voorzieningen' (21,4%) genoemd als factoren om te verbeteren. Voor 'ligging en bereikbaarheid' wordt aangedragen om verbinden met de rest van het te land (voornamelijk de Randstad) te verbeteren en voor 'leefbaarheid en voorzieningen' wordt aangedragen om de (binnen)stedelijke omgeving aantrekkelijker te maken en het cultuur- en recreatieaanbod gericht op jongvolwassenen te vergroten. De aangedragen verbeterpunten betreffen structurele veranderingen die niet zomaar te realiseren zijn. Uiteindelijk blijft voor de groep hoogopgeleiden die niet de intentie hebben om terug te verhuizen de belangrijkste factor de 'arbeidsmarkt'. Om een verschil te maken is het belangrijk om in het maken van beleidsplannen in te zetten op het verbeteren van de arbeidsmarkt mogelijkheden voor hoogopgeleiden in Twente. De bij hoogopgeleiden horende functies zullen vanzelf komen en een grote community van hoogopgeleiden zal zo vanzelf ontstaan.

7.1.4. Intentie terugverhuizen

In deze paragraaf wordt de conclusie op de hoofdvraag besproken. De hoofdvraag is: *In hoeverre hebben hoogopgeleiden, opgegroeid in Twente en woonachtig buiten de regio, de intentie om terug te verhuizen?*

Ondanks dat er weinig onderzoek is gedaan naar retourmigratie van hoogopgeleiden, blijkt dat de in dit onderzoek gebruikte theorieën opgaan voor Twente. Uit het onderzoek blijkt dat migratiestromen van hoogopgeleiden volgens het *roltrapmodel* plaatsvinden. Voor veel hoogopgeleiden is het verhuizen naar een studentenstad buiten Twente de eerste stap op de roltrap. Na het afronden van een studie maken veel hoogopgeleiden nog een volgende stap en verhuizen (of hebben de intentie om te verhuizen) naar een stad in Midden-Nederland of de Randstad. Daarnaast is er een groep hoogopgeleiden die wel in Twente is blijven wonen maar na het afronden van een studie alsnog op de roltrap stapt en naar buiten de regio verhuist (veelal Midden-Nederland of de Randstad) (Fielding, 1992; Tordoir et al., 2015). De stad Groningen (als studentenstad) en Utrecht (als studentenstad en als stad om te settelen) hebben een grote aantrekkingskracht op hoogopgeleiden uit Twente. Mogelijke verklaringen hiervoor zijn dat de stad Groningen veel studenten uit vergelijkbare regio's in het noorden en oosten trekt wat zorgt voor een sfeer waar men zich thuis voelt en dat de stad Utrecht centraal ligt en goede verbindingen heeft met Twente.

Slechts een klein deel van de hoogopgeleiden stapt van de roltrap af. Het uitgangspunt van het *human capital-migratiemodel*, dat hoogopgeleiden verhuizen naar de regio waar het opgedane menselijke kapitaal het best tot zijn recht komt en het inkomen door een zo goed mogelijke match op de arbeidsmarkt het hoogst zal zijn, gaat op voor veel hoogopgeleiden die vanwege de beperkte mogelijkheden op de arbeidsmarkt in Twente niet terugverhuizen (Bodvarsson & Berg, 2013). Daarnaast ligt er ook een verklaring in de *levensloopbenadering* met levensfase waarin veel hoogopgeleiden zich bevinden en de behoeften die daarbij horen waar Twente niet aan voldoet (Coenen & Fikkers, 2010). Veel hoogopgeleiden verhuizen tussen een interstedelijk netwerk van steden met een aantrekkelijk woon- en werkklimaat (Tordoir et al., 2010). Steden in Twente hebben deze aantrekkingskracht niet: hoogopgeleiden vinden de (binnen)stedelijke omgeving onaantrekkelijk en het cultuur- en recreatieaanbod beperkt. Het blijkt dat als hoogopgeleiden eenmaal uit Twente zijn verhuist het lastig is om ze weer terug te laten verhuizen. Steeds vaker geldt dat een plek iets is waar hoogopgeleiden een korte tijd wonen gedurende een bepaalde levensfase. Hoogopgeleiden voelen zich steeds meer kosmopoliet in plaats van duidelijk verbonden aan een plek (Thissen et al., 2010).

Ondanks dat veel hoogopgeleiden niet de intentie hebben om terug te verhuizen naar Twente is het *roltrapmodel* niet op alle hoogopgeleiden toepasbaar. Hoogopgeleiden vormen aan de ene kant een homogene groep (zelfde leeftijdsgroep, opleidingsniveau en regio van herkomst), aan de andere kant blijft migratie een selectief en complex proces. De beslissing om terug te verhuizen naar Twente is afhankelijk van de levensfase waarin hoogopgeleiden zich bevinden en de daarbij horende gebeurtenissen die van invloed zijn op de professionele, sociale en woonstatus. Het blijft een keuze tussen factoren die objectief zijn (economische factoren) en factoren die subjectief zijn (sociale en culturele factoren) (Rérat, 2013; Rérat, 2014). Als gevolg hiervan lijken er twee groepen hoogopgeleiden te zijn. Enerzijds is er een groep hoogopgeleiden die weinig opheeft met de cultuur en mentaliteit in Twente en het lastig vindt om gelijkgestemden te vinden om zich mee te identificeren. Anderzijds is er een groep hoogopgeleiden voor wie de cultuur en mentaliteit in Twente juist een reden is om terug te verhuizen. Daartussenin lijkt een grote groep hoogopgeleiden te zitten die uit Twente zijn verhuist en simpelweg in aanraking zijn gekomen met factoren die de regio niet te bieden heeft. Belangrijk is om te onthouden dat er een redelijk deel van de hoogopgeleiden de intentie heeft om terug te verhuizen naar Twente of nog te beïnvloeden is omdat men het nog niet weet. Uitgangspunt moet zijn de eigen kracht van de regio, hoogopgeleiden die uit Twente zijn verhuist moeten een eerlijk beeld van de regio te zien krijgen waarbij de sterke punten worden benadrukt.

7.2 Aanbeveling

In dit onderzoek is inzicht verkregen in hoeverre hoogopgeleiden, opgegroeid in Twente en woonachtig buiten de regio, de intentie hebben om terug te verhuizen. Op basis van de conclusies uit dit onderzoek worden aanbevelingen geformuleerd voor vervolgonderzoek en beleid. Er is onderscheid gemaakt tussen wetenschappelijke en maatschappelijke aanbevelingen.

7.2.1. Wetenschappelijke aanbevelingen

- Allereerst is in dit onderzoek gebruik gemaakt van de kwantitatieve onderzoeksmethode enquêtes. Gezien de doelstelling van het onderzoek en de beschikbare middelen is dit een logische keuze. Een beperking is dat, ondanks het toevoegen van enkele open vragen, het lastig bleek om te achterhalen wat de achterliggende afwegingen zijn op de factoren die van invloed zijn op de intentie om terug te verhuizen naar Twente. Een onderzoek met de kwalitatieve onderzoeksmethode interviews zou hiertoe meer mogelijkheden bieden.
- Ten tweede is in dit onderzoek onduidelijk hoe groot de populatie van hoogopgeleiden opgegroeid in Twente en woonachtig buiten de regio in werkelijkheid is. Hierdoor is het lastig om te controleren of de uitspraken over de steekproef representatief zijn voor de populatie. Om te achterhalen hoe groot de populatie in werkelijk is dient hier vervolgonderzoek naar gedaan te worden.
- Ten derde is in dit onderzoek gebruik gemaakt van Twente als onderzoeksgebied. Uit onderzoek van Thissen et al. (2010) blijkt echter dat de mogelijkheid om hoogopgeleiden terug te laten verhuizen naar de regio van herkomst sterk contextgebonden is en zo afhankelijk is van persoonlijke kenmerken en karakteristieken van de regio. Het is denkbaar dat in vergelijkbare perifere regio's het proces van terugverhuizen van hoogopgeleiden anders verloopt. Een vergelijkend onderzoek in een vergelijkbare perifere regio's zou hiervoor interessante inzichten kunnen geven.

1.4.1 Maatschappelijke aanbevelingen

- Ten vierde is in dit onderzoek bewezen dat economische factoren de grootste invloed hebben op de afweging om niet terug te verhuizen naar Twente. Er is een groep die wel terug zou willen verhuizen naar Twente maar dit niet doet vanwege beperkte mogelijkheden op de arbeidsmarkt. Om het voor deze groep (en de rest) aantrekkelijker te maken om terug te verhuizen naar Twente zullen regionale beleidsmakers en politici zich in hun beleidsagenda moeten focussen op het verbeteren van arbeidsmarkt mogelijkheden voor hoogopgeleiden. De bij hoogopgeleiden horende functies zullen daarmee vanzelf komen en een grotere community van hoogopgeleiden zal zo vanzelf ontstaan.
- Ten slotte is in dit onderzoek bewezen dat er vaak een onvolledig beeld is van de kansen en mogelijkheden in Twente. Om dit onterechte beeld weg te nemen is het belangrijk om Twente op een positieve manier te positioneren en te benadrukken wat er wel is om de negatieve punten te onderdrukken. Het is hierbij effectiever om te focussen op studenten dan op werkenden. Studenten zijn vaak korter geleden uit een regio verhuisd en hebben vaak nog geen duidelijke toekomstplannen. Indien hoogopgeleiden eenmaal de arbeidsmarkt hebben betreden, is men meer gesetteld en daardoor lastiger te bewegen om terug te verhuizen.

8 Literatuur

- Andersson, T. (1897). *Internal migration in Norrland*. Malmö: Förlags-aktiebolagets boktryckeri.
- Baltar, F. & Brunet, I. (2012). Social research 2.0: virtual snowball sampling method using Facebook. *Internet Research*, 22(1), pp.57-74.
- Becker, G. (1964). *Human Capital, A Theoretical and Emperical Analysis, with Special Reference to Education*. New York: Columbia University Press.
- Bellah, R.N. (1985). *Habits of the heart: Individualism and commitment in American life*. Berkeley: University of California Press.
- Benfield, J.A. & Szlemko, W.J. (2006). Internet-based data collection: promises and realities. *Journal of Research Practice*, 2(2), pp. 1-15.
- Bjarnason, T. & Thorlindsson, T. (2006). Should I stay or should I go? Migration expectations among youth in Icelandic fishing and farming communities. *Journal of Rural Studies*, 22(1), pp. 290-300.
- Bodvarsson, O. & Berg, H. (2013). *The economics of immigration: theory and policy*. New York: Springer.
- Carling, J. & Pettersen, S. (2014). Return Migration Intentions in the Integration-Transnationalism Matrix. *International Migration*, 52(6), pp.13-30.
- CBS (2017a). Geraadpleegd op 18-03-2017 via: <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=37230ned&D1=0,17&D2=28,267&D3=0,39,104,169,l&VW=T>. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2017b). Geraadpleegd op 22-03-2017 via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/artikelen/nieuws/2008/16/bijna-evenveel-hoogopgeleide-als-laagopgeleide-nederlanders/opleidingsniveau>. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2017c). Geraadpleegd op 22-03-2017 via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/classificaties/onderwijs-en-beroepen/beroepenclassificatie--isco-en-sbc-->. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Chen, Y. & Rosenthal, S. (2008). Local amenities and life-cycle migration: Do people move for jobs or fun?. *Journal of Urban Economics*, 64(3), pp.519-537.
- Coenen, F., & Fikkers, D.J. (2008). *Human capital in European peripheral regions. Brain drain and brain gain*. Enschede: University of Twente.
- Corcoran, J., Faggian, A. & McCann, P. (2010). Human Capital in Remote and Rural Australia: The Role of Graduate Migration. *Growth and Change*, 41(2), pp.192-220.
- DaVanzo, J. (1976). Differences between Return and Nonreturn Migration: An Econometric Analysis. *International Migration Review*, 10(1), pp. 13-27.
- DaVanzo, J. (1983). Repeat Migration in the United States: Who Moves Back and Who Moves On?. *The Review of Economics and Statistics*, 65(4), pp. 552.
- De Ondernemer (2016). *Twentse bedrijven op zoek naar hoogopgeleiden*. Geraadpleegd op 25-04-2017 via: <https://www.deondernemer.nl/nieuwsbericht/75486/twentse-bedrijven-op-zoek-naar-hoogopgeleiden>. Amsterdam: De Persgroep Nederland.

Dienel, H.L., Jain, A., Reim, D., Schmithals, J. & Thies, S. (2006). *Return migration as a dynamic factor for East-German cities*. Berlijn: Institut für Kooperationsmanagement und interdisziplinäre Forschung GmbH.

Dijk, J. van & Venhorst, V. (2014). Soort zoekt soort: Clustering en sociaal-economische scheidslijnen in Nederland. In J. Bakens, H. de Groot, P. Mulder & C.J. Pen (Red.), *Platform 31*, 12(1) (pp. 39-50). Den Haag: Platform31.

DUO (2017). *CROHO*. Geraadpleegd op 07-05-2017 via: <https://www.duo.nl/zakelijk/hoger-onderwijs/studentenadministratie/croho.jsp>. Groningen: DUO.

Faggian, A., Mccan, P. & Sheppard, S. (2007). Some Evidence that Women are more mobile than men: gender differences in UK Graduate Migration Behavior. *Journal of Regional Science*, 47 (3), pp. 517-539.

Faggian, A. & McCann, P. (2009). Human capital and regional development. In R. Capello & P. Nijkamp (Red.), *Handbook of regional growth and development theories* (pp. 133-151). Cheltenham: Edward Elgar.

Fielding, A. (1992). Migration and Social Mobility: South East England as an Escalator Region. *Regional Studies*, 26(1), pp. 1-15.

Findlay, A., Short, D. & Stockdale, A. (2000). The labour-market impact of migration to rural areas. *Applied Geography*, 20(4), pp. 333-348.

Goetzke, F. & Rave, T. (2013). Migration in Germany: a lifecycle approach. *International Regional Science Review*, 36(2), pp.167-182.

Haas, H. de, Fokkema, T. & Fihri, M. (2014). Return Migration as Failure or Success?. *Journal of International Migration and Integration*, 16(2), pp. 415-429.

Hicks, J. (1966). *The Theory of Wages*. Londen: Macmillan.

Hospers, G.J. (2010). Bevolkingskrimp vraagt warme aanpak. *Vitale Stad*, 14(3), pp. 28-30.

Hospers, G.J. (2015), *Vier typeringen van Twente: special voor Twente Index 2015*. Enschede: Stichting Stad en Regio.

Hunt, J. (2004). Are migrants more skilled than non-migrants? Repeat, return, and same-employer migrants. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'Economique*, 37(4), pp. 830-849.

Kennispunt Twente (2015). *Migratie en pendel Twente Special bij Twente Index 2015*. Enschede: Kennispunt Twente.

Longhurst, R. (2010). Semi-structured Interviews And Focus Groups. In N. Clifford, F. Shaun & G. Valentine (Red.), *Key Methods in Geography* (pp. 103-113). Londen: Sage Publications Ltd.

Madge, C. (2010). Internet Mediated Research. In N. Clifford, F. Shaun, & G. Valentine (Red.), *Key Methods in Geography* (pp. 173-185). Londen: Sage Publications Ltd.

McLafferty, S.L. (2010). Conducting Questionnaire Surveys. In N. Clifford, F. Shaun, & G. Valentine (Red.), *Key Methods in Geography* (pp. 77-88). Londen: Sage Publications Ltd.

Ministerie van Buitenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2010). *Plussen en minnen. Evaluatie van de WGR-plus*. Rapport 3969. Den Haag: Ministerie van Buitenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Mulder, C.H. & Clark, W.A.V. (2002). Leaving home for college and gaining independence. *Environment and Planning*, 34(1), pp. 981-999.

- Niedomysl, T. & Amcoff, J. (2010). Why return migrants return: survey evidence on motives for internal return migration in Sweden. *Population, Space and Place*, 17(5), pp. 656-673.
- Norusis, M.J. (2011). *IBM SPSS Statistics 19 Guide to Data Analysis*. New Jersey: Pearson Education International/Prentice Hall.
- Pekkala, S. & Tervo, H. (2002), Unemployment and Migration: Does Moving Help?. *Scandinavian Journal of Economics*, 104(4), pp. 621-639.
- Pekkala S. (2003). Migration flows in Finland: regional differences in migration determinants and migrant types. *International Regional Science*, 26(1), pp. 466-482.
- PBL (2015). *De stad: magneet, roltrap en spons. Bevolkingsontwikkelingen in stad en stadsgewest*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Perin, C. (1977). *Everything in its place*. Princeton: Princeton University Press.
- Ramo, D. & Prochaska, J. (2012). Broad Reach and Targeted Recruitment Using Facebook for an Online Survey of Young Adult Substance Use. *Journal of Medical Internet Research*, 14(1), pp.1-28.
- Reichert, C. von (2001). Returning and new Montana migrants: socio-economic and motivational differences. *Growth and Change*, 32(1), pp. 447-465.
- Rérat, P. (2013). Highly qualified rural youth: why do young graduates return to their home region?. *Children's Geographies*, 12(1), pp.70-86.
- Rérat, P. (2014). The selective migration of young graduates: Which of them return to their rural home region and which do not?. *Journal of Rural Studies*, 35(1), pp. 123-132.
- Rijksoverheid (2013). Kabinet heft plusregio's op. Geraadpleegd op 13-02-2017 via: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2013/06/17/kabinet-heft-plusregio-s>. Den Haag: Rijksoverheid.
- Rijksoverheid (2017). Geraadpleegd op 03-07-2017 via: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/hoger-onderwijs/vraag-en-antwoord/wat-zijn-de-bachelor-master-en-associate-degree-in-het-hoger-onderwijs>. Den Haag: Rijksoverheid.
- Sieben, I. & Linssen, L. (2009). *Logistische regressie analyse: een handleiding*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Smeulders, E. & Latten, J. (2009). De verborgen aantrekkingskracht van Parkstad Limburg. In J. Latten & S. Musterd (Red.), *De nieuwe groei heet krimp: een perspectief voor Parkstad Limburg* (pp. 71-84). Den Haag: NICIS Instituut.
- Smeulders, E., Mulder, C.H. & Latten, J. (2009). Terugkeer van ouderen naar hun geboorteregio, *Bevolkingstrends*, 2(1), pp. 26-33.
- Smith, W.J. (2008). Does Gender Influence Online Survey Participation? A Record-linkage Analysis of University Faculty Online Survey Response Behavior, s.n., pp. 1-21.
- Sjaastad, L. (1962). The Costs and Returns of Human Migration. *Journal of Political Economy*, 70(5), pp. 80-93.
- Thissen, F., Fortuijn, J., Strijker, D. & Haartsen, T. (2010). Migration intentions of rural youth in the Westhoek, Flanders, Belgium and the Veenkoloniën, The Netherlands. *Journal of Rural Studies*, 26(4), pp. 428-436.
- Tordoir, P., Poorthuis, A. & Renooy, A. (2015). *De veranderende geografie van Nederland. De opgaven op mesoniveau*. Amsterdam: Regioplan/Atelier Tordoir,.

Twente Board (2017). *Twente Index*. Geraadpleegd op 25-01-2017 via: <http://www.Twenteindex.nl/home/28-realisatie-beleidsdoelen>. Enschede: Twente Index.

Venhorst, V. & Dijk, J. van & Wissen, L. van (2010). Do the best graduates leave the peripheral areas of the Netherlands?. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 101(5), pp.521-537.

Venhorst, V., Dijk, J. van & Van Wissen, L. (2011). An Analysis of Trends in Spatial Mobility of Dutch Graduates. *Spatial Economic Analysis*, 6(1), pp.57-82.

Venhorst, V. (2013). Graduate Migration and Regional Familiarity. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 104(1), pp. 109-119.

Venhorst, V. (2016). Human capital spillovers in Dutch cities: consumption or productivity?. *The Annals of Regional Science*, pp.1-25.

Bijlagen

Bijlage 1: Enquête retourmigratie hoogopgeleiden Twente

Enquête: retourmigratie hoogopgeleiden Twente

Beste oud-inwoner van Twente,

Twente heeft te maken met een groot aantal jonge hoogopgeleiden die wegtrekken om buiten de regio te gaan studeren of werken. Om meer over deze vertrokken jonge hoogopgeleiden te weten te komen doe ik voor mijn masterscriptie onderzoek naar het migratiegedrag van deze groep en kijk ik in hoeverre deze groep van plan is om terug te verhuizen naar Twente. Het onderzoek focust zich op: jonge hoogopgeleiden (hbo/wo) tot 30 jaar, opgegroeid in Twente en woonachtig buiten de regio vanwege studie, werk of andere redenen. Voor het onderzoek hoeft u niet geboren te zijn in Twente. Wel moet het zo zijn dat je er gedurende (een deel van) je jeugd woonachtig bent geweest.

Bij het onderzoek hoort een enquête met 30 korte vragen die ongeveer 5 minuten kosten om in te vullen. Het invullen van de enquête is geheel anoniem en zal worden gebruikt voor het schrijven van mijn masterscriptie.

Ik zou het enorm waarderen als je bereid bent om de enquête in te vullen; het betreft een kleine onderzoeksgroep die lastig is te bereiken. Mijn onderzoeksresultaten zijn daarom sterk afhankelijk van jouw respons.

Indien je geïnteresseerd bent, ben ik bereid om mijn onderzoeksresultaten na afronding van het onderzoek naar je op te sturen.

Mocht je nog vragen hebben dan ben ik te bereiken via e-mail (w.w.gaastra@student.rug.nl). Ook kan je contact opnemen met mijn begeleider dr. V.A. (Viktor) Venhorst (v.a.venhorst@rug.nl).

Alvast hartelijk bedankt voor je deelname!

Met vriendelijke groet,

Wouter Gaastra
Masterstudent Economische Geografie, Rijksuniversiteit Groningen

1.

Geslacht:*

- Man
 Vrouw

2.

Leeftijd:*

3.

In welke gemeente in Twente ben je opgegroeid?

4.

In welke gemeente (buiten Twente) ben je op dit moment woonachtig?

Gemeente:

Postcode:

5.

Wat is je hoogst genoten opleiding? Indien je nog studeert, noteer dan de opleiding waar je op dit moment mee bezig bent.*

- Hbo-bachelor
 Hbo-master
 Wo-bachelor
 Wo pre-master

- Wo-master
 PhD

Anders, namelijk:

6.

Welke situatie is op dit moment op jou van toepassing?*

- Student.
 Werkend.

Anders, namelijk:

7.

Beantwoord de vraag die op dit moment op jou van toepassing is:Student: Hoeveel jaar studeer je al aan een hbo- of wo-
onderwijsinstelling?

Werkend: Hoeveel jaar is het geleden dat je bent afgestudeerd?

8.

Op welke hbo- of wo-onderwijsinstelling volg je op dit moment een opleiding of heb je een opleiding afgerond?

☐ Hanzehogeschool Groningen	☐ Erasmus Universiteit Rotterdam	☐ Universiteit Twente
☐ Hogeschool Utrecht	☐ Radboud Universiteit Nijmegen	☐ Universiteit Utrecht
☐ Hogeschool van Amsterdam	☐ Rijksuniversiteit Groningen	☐ Universiteit van Amsterdam
☐ Hogeschool van Arnhem en Nijmegen	☐ TU Delft	☐ Tilburg University
☐ Saxion Hogeschool	☐ TU Eindhoven	☐ Vrije Universiteit Amsterdam
☐ Stenden Hogeschool	☐ Universiteit Leiden	☐ Wageningen Universiteit
☐ Windesheim Hogeschool	☐ Universiteit Maastricht	☐ Anders, namelijk:
____

9.

In welke sector volg je op dit moment een opleiding of ben je op dit moment werkzaam?

Voor een toelichting op de sectoren zie het overzicht hieronder.*

☐ Onderwijs.	☐ Techniek.
☐ Gedrag en maatschappij.	☐ Agrarisch en milieu.
☐ Economie.	☐ Gezondheidszorg.
☐ Juridisch en openbare orde.	☐ Recreatie en logistiek.
☐ Natuurwetenschap en informatica.	

Toelichting sectoren	
Onderwijs:	docent.
Gedrag en maatschappij:	humaniora, sociale wetenschappen, communicatie en kunst.
Economie:	economie, commercieel, management en administratie.
Juridisch en openbare orde:	juridisch, bestuurlijk, openbare orde en veiligheid.
Natuurwetenschap en informatica:	wiskunde, natuurwetenschappen en informatica.
Techniek:	techniek breed.
Agrarisch en milieu:	agrarisch en milieu breed.
Gezondheidszorg:	gezondheidszorg, sociale dienstverlening en verzorging.
Recreatie en logistiek:	horeca, toerisme, vrijetijdsbesteding, transport en logistiek.

10.

Wat is je burgerlijke staat?*

- Single.
- Relatie met iemand uit Twente.
- Relatie met iemand van buiten Twente.
- Samenlevingscontract/getrouwd met iemand uit Twente.
- Samenlevingscontract/getrouwd met iemand van buiten Twente.
- Anders, namelijk:

11.

Heb je kinderen?*

- Ja.
- Nee.

12.

Zijn je ouders in Twente opgegroeid?*

- Ja, beide.
- Ja, 1 van de 2.
- Nee.

13.

Hoeveel jaren woon je al buiten Twente?*

14.

Wat is de hoogst genoten opleiding van je vader?*

☐ Geen opleiding.	☐ Havo/vwo/gymnasium
☐ Lagere school, basisonderwijs	☐ Hbo/heao/pabo/hts
☐ Vmbo/mavo/lbo/vbo/lhno	☐ Universiteit
☐ Mbo/mts/meao	☐ Anders, namelijk: ____

15.

Wat is de hoogst genoten opleiding van je moeder?*

☐ Geen opleiding.	☐ Havo/vwo/gymnasium
☐ Lagere school, basisonderwijs	☐ Hbo/heao/pabo/hts
☐ Vmbo/mavo/lbo/vbo/lhno	☐ Universiteit
☐ Mbo/mts/meao	☐ Anders, namelijk: ____

Geef aan of de volgende stellingen op dit moment voor jou gelden:

	Ja	Nee	N.v.t.
Ik ben actief bij een vereniging of organisatie gevestigd BINNEN Twente.	☐	☐	☐
Ik ben actief bij een vereniging of organisatie gevestigd BUITEN Twente.	☐	☐	☐
Ik heb tijdens mijn studententijd extra-curriculaire activiteiten ondernomen BINNEN Twente (zoals: commissie-, bestuurs- of vrijwilligerswerk).	☐	☐	☐
Ik heb tijdens mijn studententijd extra-curriculaire activiteiten ondernomen BUITEN Twente (zoals: commissie-, bestuurs- of vrijwilligerswerk).	☐	☐	☐
Ik heb tijdens mijn studententijd stagegelopen bij een bedrijf of organisatie gevestigd BINNEN Twente.	☐	☐	☐
Ik heb tijdens mijn studententijd stagegelopen bij een bedrijf of organisatie gevestigd BUITEN Twente.	☐	☐	☐
Ik heb voor een langere periode (minstens 3 maanden) in het buitenland gezeten vanwege studie, stage, werk of reizen.	☐	☐	☐
Nadat ik uit Twente ben verhuisd heb ik vriendschappen gesloten met mensen die ik BUITEN de regio heb ontmoet.	☐	☐	☐
Nadat ik ben verhuisd uit Twente heb ik vriendschappen onderhouden met mensen die nog BINNEN Twente woonachtig zijn.	☐	☐	☐
Ik heb gesolliciteerd op een baan BINNEN Twente (alleen beantwoorden indien in afstudeerfase of werkend).	☐	☐	☐

Ga door naar deel 2 van deze enquête

Migratievragen

De volgende vragen gaan over jouw migratiegedrag.

17.

Hoeveel jaren heb je in Twente gewoond?*

18.

Ben je voordat je uit Twente vertrok al eens verhuisd?*

- Nee.
- Ja, binnen dezelfde gemeente in Twente.
- Ja, tussen gemeenten in Twente.
- Ja, vanuit een andere regio naar Twente.

19.

Welke factoren waren voor jou van invloed op de afweging om uit Twente te verhuizen?

☐ Nabijheid van familie	☐ Onderwijsaanbod	☐ Verbondenheid met regio
☐ Nabijheid van vrienden	☐ Cultuur- en recreatieaanbod	☐ Ligging en bereikbaarheid
☐ Nabijheid van partner	☐ Leefomgeving	☐ Kosten levensonderhoud
☐ Arbeidsmarkt		

20.

Zijn er nog andere factoren voor jou van invloed op de afweging om uit Twente te verhuizen?

21.

Hoe vaak breng je een bezoek aan Twente?*

- Elke week.
- Eens in de twee weken.
- Eén keer per maand.
- Minder dan één keer per maand.
- Nooit. Ga verder naar vraag 23.

22.

Waarom breng je een bezoek aan Twente?

Let op! Indien je bij vraag 21 'Nooit' hebt ingevuld, hoef je deze vraag niet te beantwoorden.

23.

Ben je van plan om terug te verhuizen naar Twente?*

- Ja, zo snel mogelijk. Ga verder naar vraag 25.
- Ja, maar eerst wil ik elders een aantal jaar (werk)ervaring opdoen. Ik wil terugkeren zodra ik me ga settelen.
- Ja, wanneer ik in de levensfase ben dat ik het wat rustiger aan kan gaan doen (richting pensioen).
- Nee, op dit moment niet.
- Weet ik nog niet.
- Anders, namelijk:

24.

Indien je niet van plan bent om (direct) terug te verhuizen naar Twente, welke plek geniet dan jouw voorkeur om te wonen?

Let op! Indien je bij vraag 23 'Ja, zo snel mogelijk' hebt ingevuld, hoef je deze vraag niet te beantwoorden.

- Ik wil blijven wonen op de plek waar ik nu woonachtig ben, namelijk:
- Ik wil verhuizen naar een andere plek, namelijk:
- Weet ik nog niet, eventuele toelichting:

25.

Welke factoren zouden voor jou van invloed zijn op de afweging om WEL terug te verhuizen naar Twente?

☐ Nabijheid van familie	☐ Onderwijsaanbod	☐ Verbondenheid met regio
☐ Nabijheid van vrienden	☐ Cultuur- en recreatieaanbod	☐ Ligging en bereikbaarheid
☐ Nabijheid van partner	☐ Leefomgeving	☐ Kosten levensonderhoud
☐ Arbeidsmarkt		

26.

Zijn er nog andere factoren die voor jou van invloed zouden zijn op de afweging om WEL terug te verhuizen naar Twente?

27.

Welke factoren zouden voor jou van invloed zijn op de afweging om NIET terug te verhuizen naar Twente?

☐ Nabijheid van familie	☐ Onderwijsaanbod	☐ Verbondenheid met regio
☐ Nabijheid van vrienden	☐ Cultuur- en recreatieaanbod	☐ Ligging en bereikbaarheid
☐ Nabijheid van partner	☐ Leefomgeving	☐ Kosten levensonderhoud
☐ Arbeidsmarkt		

28.

Zijn er nog andere factoren die voor jou van invloed zouden zijn op de afweging om NIET terug te verhuizen naar Twente?

29.

Wat zou er volgens jou verbeterd/veranderd kunnen worden om het voor hoogopgeleiden aantrekkelijker te maken om terug te verhuizen naar Twente?

30.

Heb je nog verdere op- of aanmerkingen?

31.

Indien je geïnteresseerd bent in de uitkomst van het onderzoek, vul dan hieronder je e-mailadres in:

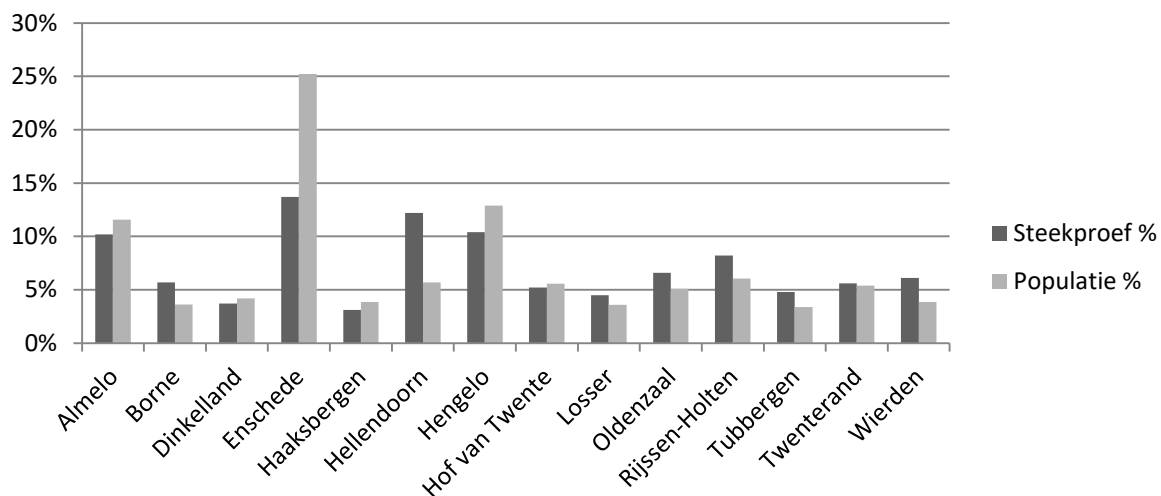
Einde enquête

Dit is het einde van de enquête, hartelijk dank voor jouw medewerking!

Wouter Gaastra (masterstudent Economische Geografie – Rijksuniversiteit Groningen).

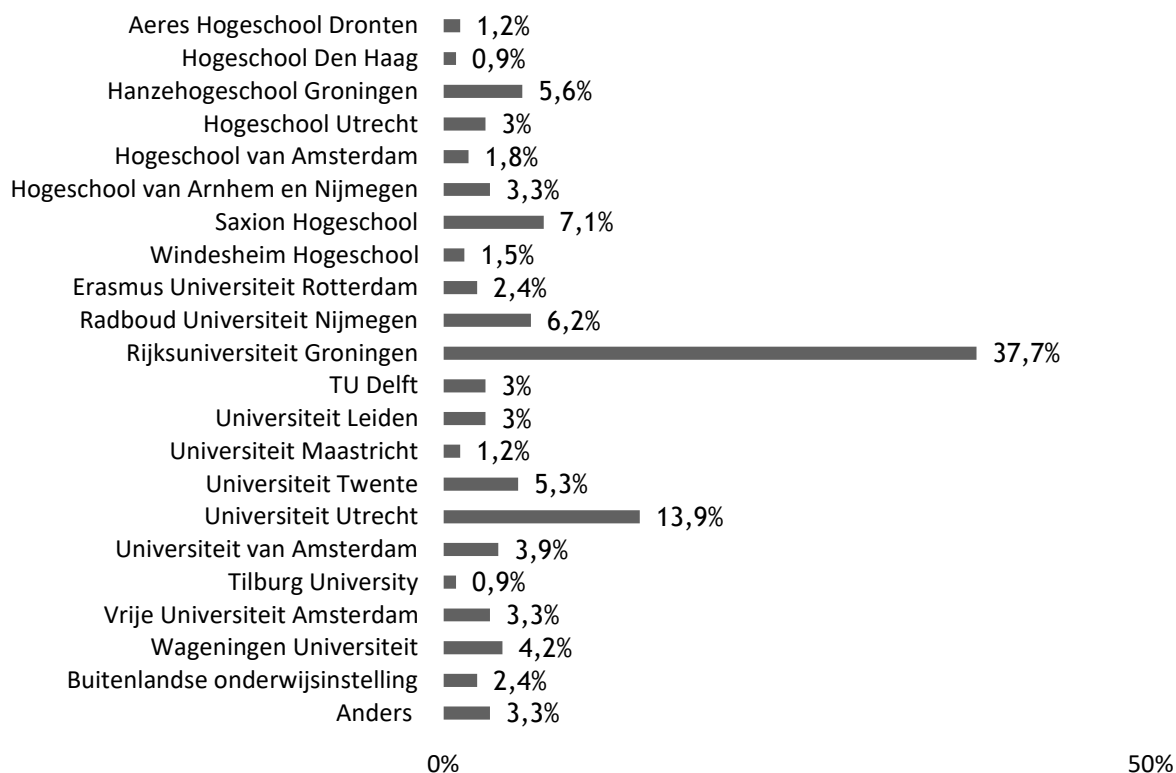
E-mail: w.w.gaastra@student.rug.nl.

Bijlage 2: Overzicht herkomstgemeenten respondenten

Figuur 18: Overzicht herkomstgemeenten respondenten: steekproef vs. populatie (n=337).

Bijlage 3: Overzicht hoger onderwijsinstellingen respondenten

Figuur 19: Overzicht hoger onderwijsinstellingen respondenten (n=337).

Bijlage 4: Overzichtskaart woonplaats respondenten

Figuur 20: Overzichtskaart woonplaats respondenten (n=315) (eigen bewerking).³

³Let op: respondenten met buitenland als woonplaats (n=22) zijn niet in de kaart opgenomen.